

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΑΠΟ ΤΟ 1974 ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΑ. ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΕΠΙΛΥΣΗΣ.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΦΑΡΜΑΚΗΣ Α.Μ. : 16925

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΔΕΣ 2016-2017 ΕΚΠΑ

**ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ
ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ**

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ : ΤΣΑΚΩΝΑΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ, ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΚΑΙ ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΠΤΥΧΙΑΚΗΣ

Οι διμερείς σχέσεις Ελλάδας και Τουρκίας είναι οι επίσημες σχέσεις ανάμεσα στην Ελληνική Δημοκρατία και την Τουρκική Δημοκρατία. Οι σχέσεις αυτές χαρακτηρίζονται από εναλλασσόμενες χρονικές περιόδους αμοιβαίας εχθρότητας και συμφιλίωσης από τότε που η Ελλάδα κέρδισε την ανεξαρτησία της από την Οθωμανική Αυτοκρατορία το 1832, μετά από την Ελληνική Επανάσταση του 1821 και το χρόνια ένοπλου αγώνα εναντίον των Οθωμανών Τούρκων που ακολούθησαν την εκδήλωση αυτής της επανάστασης. Έκτοτε, η Ελλάδα και η Τουρκία έχουν βρεθεί αντιμέτωπες μεταξύ τους σε τέσσερις μεγάλους πολέμους. Ο πρώτος από αυτούς τους πολέμους ήταν ο «ατυχής» Ελληνοτουρκικός Πόλεμος του 1897 που έληξε με ταπεινωτική συνθηκολόγηση της Ελλάδας, ο δεύτερος υπήρξε ο Πρώτος Βαλκανικός Πόλεμος του 1912 με 1913, ο οποίος έληξε με σημαντική νίκη της Ελλάδας και των συμμάχων της στη Βαλκανική Χερσόνησο επί της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ο τρίτος ήταν ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος του 1914 με 1918 και ο τέταρτος και τελευταίος πόλεμος (μέχρι σήμερα) στον οποίο Ελλάδα και Τουρκία βρέθηκαν αντιμέτωπες, υπήρξε ο Ελληνοτουρκικός Πόλεμος του 1919 με 1922 στη Μικρά Ασία που έληξε με την πυρπόληση της Σμύρνης, την άτακτη υποχώρηση του ελληνικού στρατού, την καταστροφή του Ποντιακού Ελληνισμού και γενικά τη Μικρασιατική Καταστροφή.

Με το πέρας των εχθροπραξιών του παραπάνω πολέμου υπεγράφη ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία η Συνθήκη της Λωζάννης στις 24 Ιουλίου του 1923. Μετά από την υπογραφή αυτής της Συνθήκης, έλαβε χώρα η ανταλλαγή των πληθυσμών μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας. Στις 29 Οκτωβρίου του 1923, ιδρύθηκε η Τουρκική Δημοκρατία, η οποία διαδέχτηκε την Οθωμανική Αυτοκρατορία και η πρωτεύουσα μεταφέρθηκε από την Κωνσταντινούπολη στην Άγκυρα. Από το 1930 μέχρι και το 1955, οι διμερείς σχέσεις Ελλάδας και Τουρκίας χαρακτηρίστηκαν από καλό κλίμα και ομαλότητα. Κατά την διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, δηλαδή από το 1939 μέχρι και το 1945, η Τουρκία παρέμεινε ουδέτερη ενώ η Ελλάδα πολέμησε στο πλευρό των Συμμάχων. Οι σχετικά καλές και ομαλές σχέσεις ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία επιδεινώθηκαν για άλλη μία φορά στα μέσα της δεκαετίας του 1950 και συγκεκριμένα τον Σεπτέμβριο του 1955, όταν οι τουρκικές αρχές εξαπέλυσαν μία σειρά διωγμών εναντίον των Ελλήνων κατοίκων της Κωνσταντινούπολης. Τα γεγονότα αυτής της περιόδου έμειναν γνωστά ως «τα Σεπτεμβριανά». Ακολούθησαν μαζικές απελάσεις των Ελλήνων από την Κωνσταντινούπολη το 1960 και περαιτέρω επιδείνωση των διπλωματικών σχέσεων Ελλάδας και Τουρκίας.

Στις 21 Απριλίου του 1967, επιβλήθηκε στρατιωτική δικτατορία (η χούντα των συνταγματαρχών) στην Ελλάδα. Η δικτατορία αυτή διήρκεσε επτά ολόκληρα χρόνια, μέχρι και το 1974 και τελικά αποδείχτηκε μοιραία και καταστροφική για την πορεία των Ελληνοτουρκικών σχέσεων. Το καλοκαίρι του 1974, η κατάσταση στην Κύπρο ολοένα και επιδειωνόταν. Στις 15-20 Ιουλίου του 1974, η χούντα των Αθηνών επιχείρησε πραξικόπημα με στόχο την ανατροπή του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου στην Κύπρο, το οποίο οδήγησε στην εμπλοκή της Τουρκίας στη Μεγαλόνησο. Η Τουρκία εξαπέλυσε τον «Αττίλα», μία στρατιωτική επίθεση εναντίον της Κύπρου, η οποία πήρε τη μορφή κανονικής στρατιωτικής εισβολής. Τα αποτελέσματα του Αττίλα ήταν η κατάληψη της βορειοανατολικής Κύπρου από την Τουρκία, η διχοτόμηση της νήσου της Κύπρου σε δύο κοινότητες και η κατοχή του 38% της επικράτειάς της από τους Τουρκοκυπρίους και τους Τούρκους εποίκους μέχρι και σήμερα. Ως αποτέλεσμα αυτής της καταστροφής, η δικτατορία των Αθηνών κατέρρευσε και η Ελλάδα απέκτησε πάλι δημοκρατικό πολίτευμα. Ξεκίνησε με αυτόν τον τρόπο η περίοδος της Μεταπολίτευσης.

Μετά από τα γεγονότα του 1974 και την ραγδαία επιδείνωση του Κυπριακού Ζητήματος, οι διμερείς σχέσεις Ελλάδας και Τουρκίας έφτασαν στο ναδίρ και τα επόμενα σαράντα χρόνια χαρακτηρίστηκαν από αστάθεια και πολλές εναλλαγές. Μέχρι και σήμερα οι ελληνοτουρκικές σχέσεις παραμένουν ένα ακανθώδες ζήτημα.

Ο σκοπός αυτής της εργασίας είναι η διερεύνηση των αιτιών της πορείας των διμερών σχέσεων μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας από το 1974 και τη Μεταπολίτευση μέχρι και σήμερα, τουλάχιστον 40 χρόνια αργότερα. Η εξιστόρηση και ανάλυση των ελληνοτουρκικών σχέσεων των τελευταίων 40 ετών μπορούν να μας βοηθήσουν να καταλάβουμε τα βαθύτερα αίτια της ιδιάζουσας και ιδιαίτερης πορείας της ελληνοτουρκικής συμβίωσης. Για ποιους λόγους οι διμερείς σχέσεις ανάμεσα στις δύο χώρες υπήρξαν καλύτερες και περισσότερο στενές την περίοδο από το 1999 μέχρι το 2005 και για ποιους λόγους υπήρξαν χειρότερες και περισσότερο εχθρικές την περίοδο από το 1986 μέχρι το 1996; Πώς αποφεύχθηκε η ένοπλη σύγκρουση ανάμεσα στις δύο χώρες στην κρίση του Μαρτίου του 1987 και στην κρίση των Ιμίων τον Ιανουάριο του 1996; Μπορούμε να μιλάμε με ασφάλεια για μία ουσιαστική και μακρόχρονη εξομάλυνση των ελληνοτουρκικών σχέσεων στο εγγύς μέλλον; Θα σταματήσει ποτέ η κούρσα και η κόντρα των στρατιωτικών εξοπλισμών ανάμεσα στις δύο χώρες; Τέλος, ποιες είναι οι προοπτικές επίλυσης των διαφωνιών και των άλυτων μέχρι και σήμερα προβλημάτων που χαρακτηρίζουν και συνοδεύουν τις διμερείς σχέσεις Ελλάδας και Τουρκίας; Σε αυτά τα σημαντικά ερωτήματα θα επιχειρήσει να απαντήσει αυτή η εργασία.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1974-1989

Όπως είπαμε και παραπάνω, το 1974 σηματοδότησε το ξεκίνημα της Μεταπολίτευσης που διαρκεί μέχρι και σήμερα και την οριστική απώλεια της βορειοανατολικής Κύπρου μετά από την κατάληψή της από την Τουρκία. Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις, ως αποτέλεσμα της παραπάνω επίθεσης της Τουρκίας στην Κύπρο, βρίσκονταν σε εξαιρετικά τεταμένο κλίμα. Η κατοχή του βορείου τμήματος της Κύπρου και ο στρατηγικός έλεγχος ολόκληρης της νήσου με χαμηλό συνολικά κόστος ενίσχυε, από το 1974 και μετά, στην Τουρκία την αντίληψη ότι η πολιτική μέσω των όπλων αποδίδει καρπούς και πως η απειλή της χρήσης βίας αποτελεί αποτελεσματικό διαπραγματευτικό επιχείρημα απέναντι στην Ελλάδα. Η εισβολή-επίθεση του Αττίλα επιβεβαίωσε την απομάκρυνση της Τουρκίας από τις αρχές και τους κανόνες που προέβλεπε ο Ψυχρός Πόλεμος και επιπλέον, επέτρεψε στην Τουρκία, που είναι ένα από τα ισχυρότερα στρατιωτικά μέλη του ΝΑΤΟ, να προωθήσει τις γεωπολιτικές και κυρίως τις γεωστρατηγικές της φιλοδοξίες.¹

Ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1970, η Τουρκία επιχείρησε να προβεί σε γενική και συνολική αναθεώρηση της εξωτερικής της πολιτικής στην Εγγύς Ανατολή. Ο λόγος πίσω από την αναθεώρηση αυτή της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής υπήρξε ο φόβος της τουρκικής ηγεσίας ότι η ύφεση στις σχέσεις ανάμεσα στον δυτικό και τον ανατολικό συνασπισμό επρόκειτο να έχει ιδιαίτερα αρνητικές συνέπειες για την ίδια την Τουρκία. Η απομάκρυνση της Τουρκίας από το δυτικό στρατόπεδο αποδείχθηκε αποδοτική και σταδιακά απέκτησε την δική της δυναμική.

Από το 1974 και μετά η Τουρκία έγινε το κύριο αντικείμενο των ελληνικών αμυντικών σχεδιασμών και η κύρια απειλή προς την ελληνική ασφάλεια. Η κατάληψη του 38% του κυπριακού εδάφους από τις τουρκικές ένοπλες δυνάμεις και η βίαιη εκτόπιση 180.000 Ελληνοκυπρίων από τις εστίες τους (σχεδόν το ένα τρίτο ολόκληρου του πληθυσμού της Κύπρου), καταδικάστηκαν με το ομόφωνο Ψήφισμα 3212 της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ τον Νοέμβριο του 1974. Αυτό το ψήφισμα ζητούσε την άμεση αποχώρηση όλων των ξένων στρατευμάτων από την Κύπρο και την επιστροφή των προσφύγων στις πατρογονικές τους εστίες. Το ψήφισμα επικυρώθηκε και από το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ τον Δεκέμβριο του 1974.²

¹ Θάνος Βερέμης, «Ελληνική Ασφάλεια: Ζητήματα και Πολιτικές», Λονδίνο, 1982. Σημαντική μαρτυρία για την περίοδο των διαπραγματεύσεων μεταξύ του Κληρίδη και του Ντενκτάς πριν από την εισβολή αποτελεί το έργο του Μιχάλη Δεκλερής: «Κυπριακό. Η τελευταία ευκαιρία 1972-1974», Ι. Σιδέρης, 2003.

² Nancy Crawshaw, "The Cyprus Revolt", London, Allen and Unwin, 1978, σελίδες 389 με 396.

Οι διακοινοτικές συζητήσεις που είχαν διακοπεί κατά την διάρκεια της τουρκικής εισβολής επαναλήφθηκαν τον Απρίλιο του 1975 υπό την αιγίδα του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ Κουρτ Βάλντχαιμ. Ο Ελληνοκύπριος διαπραγματευτής Γλαύκος Κληρίδης συμφώνησε να επιτρέψει τη μετακίνηση 10.000 Τουρκοκυπρίων από τον νότο στην τουρκική ζώνη κατοχής του βορρά, όμως προτάσεις για την επίλυση των προβλημάτων δεν κατατέθηκαν από τον Τουρκοκύπριο συνομιλητή του, τον Ραούφ Ντενκτάς. Στις 3 Αυγούστου του 1977 απεβίωσε ο Πρόεδρος της Κύπρου, ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος. Οι υποστηρικτές του είδαν στο πρόσωπό του έναν ικανό διπλωμάτη που διατήρησε την ανεξαρτησία της Κύπρου ακέραιη για πολλά χρόνια. Οι αντίπαλοι και οι επικριτές του θεώρησαν την τουρκική εισβολή και επίθεση του 1974 αποτέλεσμα δικών του λανθασμένων χειρισμών. Πολλοί επισήμαναν πως, παρά την ύφεση στις σχέσεις Ανατολής και Δύσης, ο Μακάριος εξακολούθησε να ενεργεί σαν να ήταν η Κύπρος το κλειδί για την ισορροπία των σχέσεων Ανατολής και Δύσης στη λεκάνη της Ανατολικής Μεσογείου.³

Οι τουρκοκυπριακές προτάσεις που επιδόθηκαν στον Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ στις 13 Απριλίου του 1978 απογοήτευσαν σε τέτοιο βαθμό τους Ελληνοκυπρίους, ώστε οποιαδήποτε προσπάθεια για εξεύρεση λύσης του Κυπριακού Ζητήματος πάγωσε προσωρινά. Ο ΟΗΕ εξακολούθησε να στηλιτεύει και να καταδικάζει την τουρκική κατοχή στο βορειοανατολικό τμήμα της Κύπρου και στις 9 Νοεμβρίου του 1978, η Γενική Συνέλευση του οργανισμού εξέδωσε ψήφισμα με το οποίο ζητούσε εκ νέου την απομάκρυνση των τουρκικών στρατευμάτων από τα κατεχόμενα εδάφη.

Ολόκληρη η ιστορία των διακοινοτικών συνομιλιών μετά το 1975 συνοψίζεται στο μνημόνιο του Υπουργού των Εξωτερικών της Κύπρου, του Νίκου Ρολάνδη, προς τον Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ το 1979. Σύμφωνα με το μνημόνιο αυτό, κάθε φορά που οι Ελληνοκύπριοι επιχειρούσαν να προσεγγίσουν τις θέσεις των Τουρκοκυπρίων, αυτοί έκαναν ένα βήμα πίσω, σε πρώτο στάδιο από την ομοσπονδία στην «εξελισσόμενη ομοσπονδία» και σε δεύτερο στάδιο στη δημιουργία δύο ξεχωριστών κρατών.⁴

Ένα επίμονο τουρκικό επιχείρημα που αποδεικνύει την υποτιθέμενη περιφρόνηση της Ελλάδας για τις συνθήκες του παρελθόντος είναι το ζήτημα της στρατικοποίησης των νησιών του Αιγαίου και συγκεκριμένα των Δωδεκανήσων, της Χίου, της Λήμνου και της Λέσβου, κάτι που συνιστά παράβαση της Συνθήκης της Λωζάννης του 1923 όσον αφορά τη Χίο, τη Λήμνο και τη Λέσβο και παράβαση της Συνθήκης του Παρισιού του 1947, η οποία αναγνώρισε την προσάρτηση των Δωδεκανήσων από την Ελλάδα (μέχρι τότε τα κατείχε η Ιταλία).

³ Για μία περίληψη των κυπριακών εξελίξεων βλέπε Andrew Wilson, "The Aegean Dispute", 1979-1980, σελίδες 18 και 19 και Βερέμης, «Ελληνική Ασφάλεια», σελίδες 12 με 14.

⁴ Για μία ανάλυση των τουρκοκυπριακών προτάσεων βλέπε Γιάννος Κρανιδιώτης, «Οι διαπραγματεύσεις για την επίλυση του Κυπριακού. Οι διακοινοτικές συνομιλίες 1974-1981», στο «Κύπρος, Ιστορία, Προβλήματα και Αγώνες του Λαού της», επιμέλεια Γιώργος Τενεκίδης, Γιάννος Κρανιδιώτης, Κολλάρος, 1981, σελίδες 654 με 660.

Σύμφωνα όμως με την ελληνική άποψη, το καθεστώς της Λήμνου παρακολουθεί το σύνολο της περιοχής των στενών και συνεπώς, κατά την αναθεώρηση της Συνθήκης της Λωζάννης που η Τουρκία πέτυχε με τη Συνθήκη του Μοντρέ στις 20 Ιουλίου του 1936, ισχύει η άρση της αποστρατικοποίησης των τουρκικών Στενών και της γύρω περιοχής. Η Τουρκία υποστηρίζει πως η Συνθήκη του Μοντρέ δεν αναφέρει ρητά την άρση της αποστρατικοποίησης των νήσων της Σαμοθράκης και της Λήμνου και ότι, για ακριβώς αυτόν τον λόγο, δεν αφορά αυτά τα ελληνικά εδάφη. Η αποστρατικοποίηση της Δωδεκανήσου περιλαμβάνεται στη Συνθήκη Ειρήνης του 1947 με την Ιταλία που εκχωρεί τα νησιά αυτά στην Ελλάδα. Η Τουρκία δεν υπήρξε συμβαλλόμενο μέρος της Συνθήκης του Παρισιού. Κύριος υποστηρικτής του καθεστώτος της αποστρατικοποίησης υπήρξε η Σοβιετική Ένωση. Ο λόγος για την στάση αυτή υπήρξε η επιθυμία των Σοβιετικών για ένα Αιγαίο όσο το δυνατόν περισσότερο απαλλαγμένο από στρατιωτικές δυνάμεις και οχυρωμένα νησιά. Το Αιγαίο είχε τότε περιέλθει πλήρως στη δυτική σφαίρα επιρροής. Πολλά χρόνια μετά την προσάρτηση του 1947, η Σοβιετική Ένωση διαμαρτυρόταν έντονα στην Ελλάδα για τις επισκέψεις του Έκτου Αμερικανικού Στόλου στα Δωδεκάνησα, οι οποίες αποτελούσαν παράβαση των συμβατικών υποχρεώσεων αποστρατικοποίησης.

Τόσο η Χίος όσο και η Λέσβος οχυρώθηκαν εντατικά μετά από την τουρκική εισβολή στην Κύπρο το 1974. Η Ελλάδα υποδεικνύει την απειλή για τα νησιά αυτά που δημιουργεί η συγκρότηση της 4^{ης} Τουρκικής Στρατιάς, της αποκαλούμενης «Στρατιάς του Αιγαίου» και επίσης την τοποθέτηση του μεγαλύτερου μετά από τον αμερικανικό αποβατικό στόλου μέσα στο NATO, στα δυτικά παράλια της Τουρκίας.⁵

«Η ελληνοτουρκική διαφορά για την υφαλοκρηπίδα του Αιγαίου αφορά στο θέμα της οριοθέτησης των αντίστοιχων κυριαρχικών δικαιωμάτων των υποθαλάσσιων τμημάτων των ανοιχτών θαλασσών (βυθός και υπέδαφος του βυθού έξω από τα όρια της αιγιαλίτιδας ζώνης), τα οποία ορίζονται από την αλυσίδα των ανατολικών νησιών του Αιγαίου και των δυτικών ακτών της ηπειρωτικής Τουρκίας».⁶

Κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού του 1976, το τουρκικό ωκεανογραφικό σκάφος «Σισμίκ», περισσότερο γνωστό στον ελληνικό λαό ως «Χόρα», διεξήγαγε έρευνες για τον εντοπισμό κοιτασμάτων πετρελαίου στις επίμαχες περιοχές της υφαλοκρηπίδας του Αιγαίου. Η Ελλάδα ζήτησε την επιδιαιτησία του Διεθνούς Δικαστηρίου, όμως η Τουρκία αρνήθηκε να υπογράψει το σχετικό και απαραίτητο συνυποσχετικό για την παραπομπή της διακρατικής αυτής διαφοράς στο Διεθνές Δικαστήριο και με αυτόν τον τρόπο, το Διεθνές Δικαστήριο δήλωσε αδυναμία να αναλάβει τη μονομερή ελληνική προσφυγή.⁷

⁵ Μ. Πλουμίδης, «Η ελληνοτουρκική κρίση», Κολλάρος, 1975, σελίδα 51.

⁶ Χ. Ροζάκης, «Μια απόπειρα σύνθεσης της ελληνοτουρκικής κρίσης», Οικονομία και Κοινωνία, Μάιος 1979, σελίδα 48.

⁷ Κρατερός Ιωάννου, «The Judicial Factor in Greek-Turkish Relations», ELIAMEP Yearbook 1988, Αθήνα, 1989, σελίδα 171.

Την ίδια εποχή, κατόπιν σχετικής υποδείξεως από τον ίδιο τον ΟΗΕ, άρχισε εκ νέου ο διάλογος μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας. Τελικά, αυτός ο διάλογος οδήγησε στις 11 Νοεμβρίου του 1976 στο Πρακτικό της Βέρνης, σύμφωνα με το οποίο τόσο η Ελλάδα όσο και η Τουρκία συμφωνούσαν «να απέχουν από οποιαδήποτε πρωτοβουλία ή πράξη σχετικά με την υφαλοκρηπίδα του Αιγαίου, η οποία θα μπορούσε να παρενοχλήσει και να εμποδίσει την διαπραγμάτευση».⁸

Το 1978, ο Πρωθυπουργός της Ελλάδας Κωνσταντίνος Καραμανλής και ο Πρωθυπουργός της Τουρκίας Μπουλέντ Ετζεβίτ συναντήθηκαν στο Μοντρέ και συμφώνησαν να απέχουν οι χώρες τους από έρευνες σε αμφισβητούμενες και διαφιλονικούμενες περιοχές.

Η κρίση του Μαρτίου του 1987 οφειλόταν σε διαφορετικές από τις δύο πλευρές ερμηνείες του Πρακτικού της Βέρνης, όπως και στην επανεμφάνιση τουρκικού σεισμογραφικού πλοίου σε περιοχές στις οποίες η Ελλάδα θεωρούσε πως βρίσκεται η δική της υφαλοκρηπίδα. Η τουρκική υποχώρηση μπροστά στην ελληνική αποφασιστικότητα οδήγησε ωστόσο σε μία διεύρυνση της εφαρμογής του Πρακτικού της Βέρνης σε μεγαλύτερο τμήμα του Αιγαίου Πελάγους. Ως και το 2005, τόσο η Ελλάδα όσο και η Τουρκία δεν είχαν κοινοποιήσει τα πορίσματα των μυστικών διαπραγματεύσεων που διεξάγονται από το 2003 σχετικά με τα ζητήματα του Αιγαίου.⁹

Τα χωρικά ύδατα της Ελλάδας και της Τουρκίας, όσον αφορά το Αιγαίο Πέλαγος, εκτείνονται στα έξι ναυτικά μίλια. Σύμφωνα με το Διεθνές Δίκαιο, όπως προκύπτει από τη Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας του 1982, η Ελλάδα και η Τουρκία έχουν το δικαίωμα να επεκτείνουν τα χωρικά τους ύδατα στα 12 ναυτικά μίλια από τις ακτές τους. Η Τουρκία έχει ήδη κάνει χρήση αυτού του δικαιώματος στον Εύξεινο Πόντο (τη Μαύρη Θάλασσα), όπως και στις ακτές της Μεσογείου απέναντι από την Κύπρο. Η Ελλάδα απέφυγε να επεκτείνει τα δικά της χωρικά ύδατα προκειμένου να αποφύγει μία κλιμάκωση της έντασης με την γειτονική Τουρκία, καθώς η τελευταία θεωρεί μία τέτοια ελληνική πρωτοβουλία ως αιτία πολέμου (casus belli).

Μια ενδεχόμενη επέκταση των ελληνικών χωρικών υδάτων από τα 6 στα 12 ναυτικά μίλια θα διόγκωνε την ελληνική κυριαρχία στο Αιγαίο, από το 35% που είναι σήμερα, στο ιδιαίτερα υψηλό 64%. Η Τουρκία κατέχει σήμερα μόλις το 8,8% του Αιγαίου Πελάγους. Η Ελλάδα, από την μεριά της, επιμένει να δηλώνει το δικαίωμα της επέκτασης των χωρικών της υδάτων από τα 6 στα 12 ναυτικά μίλια, τόσο επειδή η Τουρκία αμφισβήτησε το δικαίωμα υφαλοκρηπίδας στα ελληνικά νησιά, όσο και γιατί οι Τούρκοι παραβιάζουν συστηματικά τον ελληνικό εναέριο χώρο με πρόσχημα

⁸ Χαριτίνη Δίπλα, «The Greek-Turkish Dispute over the Aegean Sea Continental Shelf: Attempts at Resolution», στο Θεόδωρος Καρυώτης, «Η Ελλάδα και το Δίκαιο της Θάλασσας», Kluwer Law International, 1997, σελίδα 162.

⁹ Γιάννης Βαληνάκης, «Με όραμα και πρόγραμμα», Παρατηρητής, 1997, σελίδα 60, Χαριτίνη Δίπλα, «Η ελληνοτουρκική διαφορά για την υφαλοκρηπίδα του Αιγαίου», ΕΛΙΑΜΕΠ, 1992, σελίδες 15 και 16.

την «ασυμμετρία» ανάμεσα στα δέκα μίλια του εναέριου χώρου και τα έξι του θαλάσσιου.¹⁰

Το καθεστώς του εναέριου χώρου της Ελλάδας θεσπίστηκε με το νόμο 5017 του 1931. Για 44 ολόκληρα χρόνια από την έκδοση του σχετικού Προεδρικού Διατάγματος που καθόριζε το πλάτος των χωρικών υδάτων όσον αφορά τα ζητήματα της αεροπορίας και της αστυνομίας αυτής στα δέκα μίλια, η Τουρκία δεν πρόβαλλε αντιρρήσεις αλλά ζητούσε άδεια προκειμένου να πραγματοποιήσει αεροπορικά γυμνάσια στην περιοχή του ελληνικού FIR (Flight Information Region), διαβεβαιώνοντας πως δεν θα παραβίαζε τα 10 μίλια του ελληνικού εναερίου χώρου.

Την επομένη της τουρκικής εισβολής στην Κύπρο τον Ιούλιο του 1974, η Τουρκία με μονομερή πράξη κήρυξε το Αιγαίο απαγορευμένη ζώνη για τις αεροπορικές συγκοινωνίες και αμφισβήτησε τόσο τη ρύθμιση του ICAO (International Civil Aviation Organization) που έχει με συναίνεση όλων των μελών του αναθέσει στην Ελλάδα το FIR του Αιγαίου για την καθοδήγηση όλων των πτήσεων της πολιτικής αεροπορίας, όσο και τα δέκα μίλια του ελληνικού εναέριου χώρου. Η Τουρκία έκτοτε υποστηρίζει ότι θα πρέπει να συμπίπτει το μέγεθος του εναερίου με το θαλάσσιο χώρο και παραβιάζει επιδεικτικά τη διαφορά. Αν και επικαλείται νομικά επιχειρήματα σχετικά με την ασυμμετρία του εναερίου με τον θαλάσσιο χώρο, κάθε φορά που η Ελλάδα απαντά με τη νόμιμη πιθανότητα επέκτασης, που θα λύσει τόσο το πρόβλημα της ασυμμετρίας όσο και το πρόβλημα της υφαλοκρηπίδας, η Τουρκία καταφεύγει στην απειλή κήρυξης πολέμου.¹¹

Τον Ιανουάριο του 1977, η ελληνική κυβέρνηση προχώρησε σε αίτηση για ειδική στρατιωτική σχέση με το NATO. Το αίτημα αυτό της Ελλάδας ζητούσε την επανένταξη των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων στον νατοϊκό μηχανισμό σε περίπτωση σύγκρουσης ανάμεσα στο ανατολικό και το δυτικό στρατόπεδο, όπως επίσης και την ίδρυση περιφερειακού στρατηγείου του NATO στη Λάρισα με Έλληνα διοικητή. Όσον αφορά τον τομέα του επιχειρησιακού ελέγχου του Αιγαίου, η Ελλάδα ζήτησε την επιστροφή του καθεστώτος που ίσχυε πριν από την αποχώρησή της από τους κόλπους του NATO το 1974. Μια καταρχήν συμφωνία επιτεύχθηκε τον Φεβρουάριο του 1978 ανάμεσα στον Ανώτατο Διοικητή του NATO, Στρατηγό Χαίηγκ και στον Αρχηγό του Ελληνικού Γενικού Επιτελείου, Στρατηγό Ντάβο, αλλά απορρίφθηκε τελικά γιατί η Τουρκία άσκησε βέτο.

Η τελευταία πρόταση του Χαίηγκ ως Ανωτάτου Διοικητή περιείχε σχέδιο για να υπαχθεί το μεγαλύτερο τμήμα του Αιγαίου στην ευθύνη του διοικητή του NATO. Η

¹⁰ Χ. Ροζάκης, «Το διεθνές νομικό καθεστώς του Αιγαίου και η ελληνοτουρκική κρίση», στο «Οι Ελληνοτουρκικές σχέσεις 1923-1987», Γνώση-ΕΛΙΑΜΕΠ, 1988, σελίδες 352 με 373.

¹¹ Γιώργος Τενεκίδης, «Το διεθνές νομικό καθεστώς του Αιγαίου», «Το Αιγαίο και η Ελληνοτουρκική κρίση», Αθήνα, 1979. Ο Χρήστος Σαζανίδης στο βιβλίο του με τίτλο «Ελλάδα, Τουρκία, NATO και ο εναέριος χώρος του Αιγαίου 1974-1988» (Θεσσαλονίκη, 1987, σελίδες 100 με 102), αναφέρει ότι προκειμένου για τις ασκήσεις του NATO, η Ελλάδα δεσμεύεται από κανονισμούς που έχει αποδεχθεί, να αναγνωρίσει την ταύτιση του εύρους θαλάσσιας και εναέριας ζώνης χωρικών υδάτων στα 6 ναυτικά μίλια.

ρύθμιση αυτή απορρίφθηκε τελικά από την Ελλάδα. Οι προτάσεις του διαδόχου του Χαίηγκ στην ηγεσία των ενόπλων δυνάμεων του NATO, Ρότζερς, περιόρισαν το πρόβλημα της επανόδου της Ελλάδας στη σφαίρα των ελληνοτουρκικών διαφορών. Η ελληνική επανένταξη στο NATO το 1980 δεν σηματοδότησε σε καμία περίπτωση τη λήξη της ελληνοτουρκικής διαμάχης και αντιπαράθεσης στο Αιγαίο, αλλά σήμανε απλώς το ξεκίνημα μίας νέας φάσης της. Οι τουρκικές αξιώσεις για την αναθεώρηση των περιοχών επιχειρησιακού ελέγχου στο Αιγαίο κάθε άλλο παρά εγκαταλείφθηκαν.

Η συμφωνία επανένταξης της Ελλάδας στο NATO το 1980 προέβλεπε την ίδρυση στη Λάρισα δύο υποστρατηγείων του NATO, ενός χερσαίου και ενός αεροπορικού. Η Ελλάδα επέμεινε στο πάγιο αίτημά της πως απαραίτητη προϋπόθεση για την ίδρυση των δύο αυτών στρατηγείων ήταν η άμεση επαναφορά των ορίων που ίσχυαν στο Αιγαίο ως το 1974. Ο Ρότζερς πρότεινε να αναλάβει το αεροπορικό στρατηγείο την ευθύνη του εναέριου χώρου του Αιγαίου σε περίοδο ειρήνης. Σε περιόδους πολέμου και ασκήσεων θα ίσχυε η αντίληψη δυνάμεων επιχειρήσεων (Task Force), η οποία καταργεί τα όρια επιχειρησιακού ελέγχου. Σύμφωνα με αυτήν την άποψη, το στρατηγείο της Νεάπολης, που είναι το στρατηγείο του NATO στη Νότια Ευρώπη, διατηρεί τη διακριτική ευχέρεια να αναθέτει σε οποιονδήποτε διοικητή την επιχειρησιακή ευθύνη του Αιγαίου. Η Ελλάδα απέρριψε την εν λόγω πρόταση τον Ιούλιο του 1984. Η πρόταση αυτή είχε ήδη απορριφθεί και από την Τουρκία.¹²

Η άνοδος και η παραμονή του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία από το 1981 μέχρι και το 1989 άλλαξε την στάση της Ελλάδας απέναντι στην Τουρκία. Ενώ η Νέα Δημοκρατία συμφώνησε να διεξαχθούν διμερείς συζητήσεις σε επίπεδο Γενικών Γραμματέων των Υπουργείων Εξωτερικών των δύο χωρών από το 1978 μέχρι το 1989, το ΠΑΣΟΚ απέκλειε κάθε άλλο είδος συζήτησης εκτός από αυτό που απαιτούσε η σύνταξη συνυποσχετικού για την παραπομπή του θέματος της υφαλοκρηπίδας του Αιγαίου στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης. Επιπλέον, το ΠΑΣΟΚ έθετε την αποχώρηση των τουρκικών δυνάμεων κατοχής από την Κύπρο ως απαραίτητη προϋπόθεση για τη βελτίωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων.

Η στροφή που πραγματοποίησε ο Ανδρέας Παπανδρέου έναντι των δυτικών συμμάχων και εταίρων της Ελλάδας συμπίπτει χρονικά με τους πειραματισμούς της τουρκικής στρατιωτικής δικτατορίας υπό τον Στρατηγό Κενάν Εβρέν, ο οποίος ανέλαβε την εξουσία στην Τουρκία το 1980. Την ίδια περίπου εποχή που ο Ανδρέας Παπανδρέου στην Ελλάδα αναζητούσε στενότερες σχέσεις με χώρες του Τρίτου Κόσμου, οι κατ' εξοχήν θεματοφύλακες της δυτικοτρόπης και δυτικόφιλης κεμαλικής παράδοσης στην Τουρκία αναθεωρούσαν πλήρως τις σχέσεις της χώρας τους με τον υπόλοιπο ισλαμικό κόσμο. Στις 16 Ιανουαρίου του 1984, ο Πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας, Στρατηγός Κενάν Εβρέν, ανέλαβε την ιδιότητα του Αντιπροέδρου στην Ισλαμική Διάσκεψη Κορυφής της Καζαμπλάνκα και υποστήριξε την ένωση όλων των μουσουλμάνων εναντίον του Ισραήλ. Ο μακροχρόνιος πόλεμος ανάμεσα στο Ιράν και

¹² Για το ιστορικό της επανένταξης της Ελλάδας στο NATO βλέπε Θάνος Βερέμης, «Greek Security Considerations. A Historical Perspective», Αθήνα, 1980, σελίδες 74 με 78.

το Ιράκ (από το 1980 έως το 1988) πρόσφερε στην Τουρκία νέες ευκαιρίες να διαδραματίσει ρυθμιστικό ρόλο στην ευρύτερη περιοχή.¹³

Κατά τη διάρκεια του οξύτατου ανταγωνισμού ανάμεσα στις δύο υπερδυνάμεις στον τομέα του εκσυγχρονισμού των οπλικών τους συστημάτων, τόσο η Ελλάδα όσο και η Τουρκία πραγματοποίησαν μια αντιδυτική απόκλιση από την παραδοσιακή εξωτερική τους πολιτική, η οποία είχε ως απώτερο στόχο για τους Τούρκους τη βελτίωση της διαπραγματευτικής τους θέσης έναντι των ΗΠΑ αλλά και της Ευρώπης και για τους Έλληνες την ενσωμάτωση στο σύστημα ενός νέου εκλογικού σώματος που μεγάλωσε και ανδρώθηκε την περίοδο της επταετούς στρατιωτικής δικτατορίας (1967-1974). Η αντιδυτική ρητορική του ΠΑΣΟΚ ενόχλησε τους Δυτικούς, όμως η μεγάλη στρατηγική σημασία της Ελλάδας υπαγόρευε σφρόφωνα και προσεκτικό χειρισμό των αντιλήψεων και των πολιτικών επιλογών του κόμματος που κυβέρνησε την Ελλάδα σχεδόν καθ' όλη την διάρκεια της δεκαετίας του 1980.

Την ίδια εποχή, στην γειτονική Τουρκία η ένταση ανάμεσα στον κεμαλισμό από τη μία πλευρά και τις παραδοσιακές και συντηρητικές ισλαμικές τάσεις από την άλλη αποκτούσε έναν μονιμότερο χαρακτήρα. Ο Τουργκούτ Οζάλ, ο οποίος υπήρξε αναμφισβήτητη η πιο σημαντική πολιτική προσωπικότητα και φυσιογνωμία της Τουρκίας την δεκαετία του 1980, επιχείρησε να συμβιβάσει αυτές τις δύο διαφορετικές τάσεις της τουρκικής κοινωνίας. Αν και ήταν αφοσιωμένος στις ισλαμικές αξίες, ο Οζάλ υπήρξε υποστηρικτής της οικονομίας της αγοράς και των στενών οικονομικών σχέσεων με τα κράτη της Δύσης. Με αυτόν τον τρόπο, κατόρθωσε να συνδυάσει με επιτυχία τις παραδοσιακές αξίες και τις παραδόσεις με τον νεωτερισμό και τον εκσυγχρονισμό και να δώσει στον κεμαλικό κοσμικό εθνικισμό ένα οικουμενικό μουσουλμανικό περιεχόμενο.

Η κρίση του Μαρτίου του 1987 ξεκίνησε με την τουρκική πρόθεση έρευνας για υδρογονάνθρακες σε υποθαλάσσια περιοχή του Αιγαίου, η οποία θεωρείται ελληνική υφαλοκρηπίδα και είχε ως αποτέλεσμα η Ελλάδα και η Τουρκία να έρθουν πολύ κοντά στο ενδεχόμενο μίας ένοπλης σύρραξης μεταξύ τους. Το ενδεχόμενο ενός πολέμου με σοβαρές επιπτώσεις για τις προοπτικές ένταξης της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα, την ΕΟΚ, ανάγκασε τον Τούρκο Πρωθυπουργό Οζάλ να αναστείλει τις σειсмоγραφικές έρευνες στις επίμαχες περιοχές. Αν και η Ελλάδα κατόρθωσε με αυτόν τον τρόπο να ματαιώσει τις τουρκικές έρευνες στο Αιγαίο, η Τουρκία πέτυχε, μετά από κοινή συμφωνία της ίδιας και της Ελλάδας, τον αποκλεισμό οποιασδήποτε έρευνας έξω από τα χωρικά ύδατα των δύο χωρών.

Τους αμέσως επόμενους μήνες, ο Έλληνας Πρωθυπουργός Ανδρέας Παπανδρέου ανέλαβε πρωτοβουλίες μέσω του Τούρκου πρεσβευτή στην Ελλάδα, προκειμένου να επιτύχει μία ουσιαστική προσέγγιση με τον Τούρκο ομόλογό του, τον Οζάλ. Τελικά, οι δύο ηγέτες συναντήθηκαν στο Νταβός της Ελβετίας τον Φεβρουάριο του 1988 με σκοπό την εξομάλυνση των ελληνοτουρκικών σχέσεων.

¹³ ΕΛΙΑΜΕΠ, «Οι επιπτώσεις του πολέμου ανάμεσα στο Ιράν και το Ιράκ στη Μέση Ανατολή και την ανατολική Μεσόγειο», Αθήνα, 1988.

Ωστόσο, παρά την ελληνική πρόθεση να συζητηθούν αποκλειστικά το Κυπριακό Ζήτημα και οι όροι του συνυποσχετικού για το φλέγον ζήτημα της υφαλοκρηπίδας, η Ελλάδα και η Τουρκία συμφώνησαν τελικώς να αναθέσουν το σύνολο των διαφορών τους σε δύο ειδικές επιτροπές χωρίς να συζητήσουν το ζήτημα της υφαλοκρηπίδας του Αιγαίου ή την απομάκρυνση των τουρκικών στρατευμάτων από τα Κατεχόμενα στη Βόρεια Κύπρο. Αρχικά, η συνάντηση στο Νταβός προκάλεσε ικανοποίηση και στις δύο πλευρές. Από τον Απρίλιο του 1988 και μετά όμως, τα πράγματα άλλαξαν ριζικά και για τις δύο χώρες.¹⁴ Η διάσταση ανάμεσα στις πάγιες θέσεις της τουρκικής διπλωματίας και στις φιλικές εξαγγελίες του Νταβός φάνηκε ξεκάθαρα όταν ο Υπουργός Εξωτερικών της Τουρκίας, Μεσούτ Γιλμάζ, ανέφερε σε ομιλία του την άνοιξη του 1988 την έντονη ανησυχία της Τουρκίας για την τουρκική μειονότητα της ελληνικής Θράκης και απέκλεισε το ενδεχόμενο της αποχώρησης των τουρκικών δυνάμεων από την Κύπρο προτού επιτευχθεί συμφωνία μεταξύ των Ελληνοκυπρίων και των Τουρκοκυπρίων. Η Ελλάδα, από την δική της πλευρά, εμπόδισε την αναθέρμανση των σχέσεων ανάμεσα στην Τουρκία και την ΕΟΚ, με την άρνησή της να εγκρίνει την κοινή ανακοίνωση των δώδεκα χωρών μελών της ΕΟΚ εάν δεν συμπεριλαμβανόταν σε αυτήν όρος για την απομάκρυνση των τουρκικών στρατευμάτων κατοχής.¹⁵

Το Μνημόνιο Παπούλια και Γιλμάζ απέφυγε τα ευαίσθητα σημεία στις σχέσεις Ελλάδας και Τουρκίας και επικεντρώθηκε σε μέτρα οικοδόμησης εμπιστοσύνης και ασφάλειας (ΜΟΕΑ) στο Αιγαίο. Στις εργασίες της μικτής επιτροπής που ξεκίνησαν στην Άγκυρα στις 5 Σεπτεμβρίου του 1988 έγιναν αισθητές οι τουρκικές πιέσεις να θιγούν όλα τα επίμαχα και φλέγοντα ζητήματα του Αιγαίου και παράλληλα έγινε ξεκάθαρη η τουρκική αντίθεση στο να τεθεί σε συζήτηση το θέμα του συνυποσχετικού. Οι εργασίες αυτές δεν απέδωσαν κάποιο συγκεκριμένο αποτέλεσμα σχετικά με την επίλυση των προβλημάτων ανάμεσα στις δύο χώρες ή για την βελτίωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων.

Τα σκάνδαλα που ξέσπασαν στην Ελλάδα και την Τουρκία τον Νοέμβριο και τον Δεκέμβριο του 1988 εξέτρεψαν το ενδιαφέρον του Παπανδρέου και του Οζάλ από οποιαδήποτε πρωτοβουλία στις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Την κατάσταση αυτή ανέτρεψε πλήρως μία νέα εξέλιξη στις αρχές του 1989. Κατά την διάρκεια των προπαρασκευαστικών συζητήσεων στη Βιέννη για τον περιορισμό των συμβατικών στρατιωτικών δυνάμεων στην Ευρώπη, η Τουρκία ζήτησε να εξαιρεθούν από τις περικοπές που σχεδιάζονταν ορισμένα εδάφη της στα σύνορα με την Συρία. Το τουρκικό αυτό αίτημα προκάλεσε έντονες αντιδράσεις τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Κύπρο και το αποτέλεσμα ήταν η κατάρρευση των συνομιλιών.

Τον Οκτώβριο του 1989, ο Οζάλ από πρωθυπουργός έγινε Πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας, μετά από σχετική ψηφοφορία στη Βουλή. Ο Οζάλ, ως Πρόεδρος της Τουρκίας πλέον, άλλαξε στάση απέναντι στην Ελλάδα μετά από την απόρριψη από

¹⁴ Π. Λουκάκος, «Στη γωνιά οι κύκλοι του πολέμου», Ελευθεροτυπία, 1 Φεβρουαρίου 1988.

¹⁵ Γ. Καρτάλης, «Πού το πάει η Άγκυρα;», Το Βήμα, 24 Απριλίου 1988.

την ΕΟΚ του αιτήματος της Τουρκίας για ένταξη στους κόλπους της τον Δεκέμβριο του 1989. Με αυτόν τον τρόπο, η ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας έχασε σημαντικό έδαφος και η Ελλάδα στερήθηκε ένα ισχυρό διαπραγματευτικό όπλο.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1989-1999

Ο Πόλεμος στον Περσικό Κόλπο το 1990-1991 έδωσε στην Τουρκία αλλά και στον ίδιο τον Οζάλ την ευκαιρία για διεθνή αναγνώριση που αναζητούσαν από τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου το 1989. Ο Οζάλ συντάχθηκε πλήρως με τις δυτικές χώρες και τις δυνάμεις του ΝΑΤΟ και έστειλε στρατεύματα για να τους συνδράμει στον πόλεμο εναντίον του Ιράκ το 1991.

Στις 9 και 10 Δεκεμβρίου του 1992, η κυβέρνηση του Κωνσταντίνου Μητσοτάκη συμφώνησε τελικά να ιδρυθεί το χερσαίο στρατηγείο του ΝΑΤΟ στη Λάρισα με χώρο ευθύνης ολόκληρη την ελληνική επικράτεια και το αεροπορικό υποστρατηγείο, αλλά χωρίς καθορισμένα όρια επιχειρησιακής ευθύνης (παρόμοια υπήρξε και η θέση του ναυτικού υποστρατηγείου στην Αθήνα). Τον Δεκέμβριο του 1993, η Τουρκία πρόβαλε βέτο προκειμένου να εμποδίσει την ίδρυση του χερσαίου στρατηγείου με το επιχείρημα πως προηγείτο το ζήτημα της ρύθμισης του επιχειρησιακού ελέγχου των αεροπορικών υποστρατηγείων. Την ίδια στιγμή, η Ελλάδα επιδίωξε ανεπιτυχώς να γίνει η Θεσσαλονίκη η έδρα της πολυεθνικής μεραρχίας ταχείας επέμβασης του ΝΑΤΟ.

Το υποστρατηγείο Λάρισας έχει την ευθύνη για την άμυνα και την ασφάλεια της ελληνικής επικράτειας και το υποστρατηγείο Σμύρνης έχει την ευθύνη για την άμυνα και την ασφάλεια της τουρκικής επικράτειας. Η Ελλάδα επιχειρεί να διατηρεί ανοιχτό τον διεθνή, θαλάσσιο και εναέριο χώρο του Αιγαίου που παρεμβάλλεται ανάμεσα στην ηπειρωτική και την νησιωτική της επικράτεια. Διατηρεί επίσης το δικαίωμα της αρνησικυρίας, δηλαδή του βέτο, για να εμποδίσει την ανάθεση από τον Αμερικανό Διοικητή της Νεάπολης σε Τούρκο στρατιωτικό την ευθύνη ασκήσεων του ΝΑΤΟ στο Αιγαίο ή το μοίρασμα του Αιγαίου σε δύο ζώνες επιχειρησιακής ευθύνης, που είναι η παλιά τουρκική διεκδίκηση.¹⁶

Τόσο η Ελλάδα όσο και η Τουρκία δεν εγκρίνουν τις δυνάμεις που διατίθενται στο Αιγαίο κατά τον κύκλο αμυντικού σχεδιασμού του ΝΑΤΟ.

Τον Οκτώβριο του 1991, Πρωθυπουργός της Τουρκίας έγινε ο συντηρητικός Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ, ο οποίος αποδείχθηκε στην πορεία αρκετά ευνοϊκός για τις σχέσεις Ελλάδας και Τουρκίας. Ο Ντεμιρέλ συναντήθηκε τον Ιανουάριο του 1992 με τον Έλληνα ομόλογό του, τον Κωνσταντίνο Μητσοτάκη, στο Νταβός της Ελβετίας. Η κοινή τους ανακοίνωση εμπεριείχε σχέδια για ένα σύμφωνο φιλίας, καλής γειτονίας

¹⁶ Για τη νέα δομή του ΝΑΤΟ και τη σημασία της για την Ελλάδα βλέπε Κώστας Ιορδανίδης, «Σύγχυση για το νέο ρόλο του ΝΑΤΟ», Καθημερινή, 7 Δεκεμβρίου 1997, Γιάννης Καρτάλης, «Η πικρή αλήθεια», Το Βήμα, 7 Δεκεμβρίου 1997, όπως και η έρευνα στο ίδιο φύλλο του Βήματος (7 Δεκεμβρίου του 1997) με τίτλο: «Τι κερδίζει και τι χάνει η Ελλάδα».

και συνεργασίας μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας, όπως και υποσχέσεις υποστήριξης πρωτοβουλιών για την επίλυση του Κυπριακού Ζητήματος. Δυστυχώς, τίποτα από όλα αυτά δεν υλοποιήθηκε. Ο Οζάλ απεβίωσε τον Απρίλιο του 1993 και στην εξουσία στην Τουρκία ανήλθε η Τανσου Τσιλέρ. Σύντομα ξεκίνησε νέα περίοδος εντάσεων στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, καθώς η Τσιλέρ πίστευε πως μία σύγκρουση με την Ελλάδα στο Αιγαίο θα της προσέδιδε το κύρος που αναζητούσε και θα την ισχυροποιούσε στο εσωτερικό της Τουρκίας.

Τον Μάρτιο του 1995, η Ελλάδα απέσυρε το βέτο της για την τελωνειακή ένωση της Τουρκίας με την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ), αφού πρώτα είχε εξασφαλίσει τη διαβεβαίωση της τελευταίας ότι οι ενταξιακές διαπραγματεύσεις της Κύπρου θα πραγματοποιούνταν αμέσως μετά την Διακυβερνητική Σύνοδο του 1997. Αν και αυτή η κίνηση της Ελλάδας και αυτή η εξέλιξη γενικά χαιρετήθηκε από την κυβέρνηση της Τσιλέρ, η κατάσταση στις σχέσεις Ελλάδας και Τουρκίας δεν βελτιώθηκε. Ξέσπασαν πολλά επεισόδια ανάμεσα στις δύο χώρες, κυρίως εξαιτίας του ζητήματος του δικαιώματος της Ελλάδας να επεκτείνει τα χωρικά της ύδατα από τα 6 στα 12 ναυτικά μίλια. Η κορύφωση αυτών των επεισοδίων ήρθε στις 8 Ιουνίου του 1995, όταν η Βουλή της Τουρκίας εξουσιοδότησε την κυβέρνηση της χώρας να λάβει οποιαδήποτε πρωτοβουλία, ακόμα και την απειλή κήρυξης πολέμου ή και την ίδια την κήρυξη πολέμου, σε περίπτωση που η Ελλάδα πράγματι επέκτεινε τα χωρικά της ύδατα από τα έξι στα δώδεκα ναυτικά μίλια.

Τελικά, τον Ιανουάριο του 1996, δημοσιογράφοι της τουρκικής εφημερίδας Χουριέτ κατέβασαν την ελληνική σημαία που είχε τοποθετήσει ο δήμαρχος της Καλύμνου στην ελληνική βραχονησίδα Ίμια και ύψωσαν στην θέση της την τουρκική σημαία. Οι Έλληνες στρατιώτες ύψωσαν εκ νέου την ελληνική σημαία στα Ίμια, αλλά η Τσιλέρ έθεσε θέμα τουρκικής κυριότητας στα Ίμια και απείλησε για άλλη μία φορά την Ελλάδα με πόλεμο. Η κρίση των Ιμίων έλαβε τέλος στις 31 Ιανουαρίου του 1996 μετά από παρέμβαση των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής (ΗΠΑ), όμως η Τουρκία εξακολουθούσε να διεκδικεί τα Ίμια, ενώ θεωρούσε πως στο Αιγαίο υπάρχουν κρίζες ζώνες νησιωτικού εδάφους.¹⁷

Την Τσιλέρ διαδέχτηκε στην πρωθυπουργία της Τουρκίας ο Μεσούτ Γιλμάζ, ο οποίος δεν έμεινε για μεγάλο χρονικό διάστημα στο αξίωμα αυτό. Επί των ημερών του Γιλμάζ η ένταση που επικρατούσε στις σχέσεις Ελλάδας και Τουρκίας δεν μειώθηκε και δεν είναι υπερβολικό να πούμε ότι αυξήθηκε κιόλας. Η Ελλάδα έθεσε βέτο στο χρηματοδοτικό πρωτόκολλο το οποίο είχε λάβει η Τουρκία από την Συνθήκη της Τελωνειακής Ένωσης, ενώ ζήτησε την παραπομπή του φλέγοντος ζητήματος των Ιμίων στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης. Η κυβέρνηση του Γιλμάζ προχώρησε σε πρόταση παραπομπής όλων των θεμάτων σχετικά με το Αιγαίο στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης.

¹⁷ Για μία εμπειρισταωμένη μαρτυρία για την κρίση στα Ίμια, βλέπε το βιβλίο του υφυπουργού Νίκου Κουρή, «Ελλάδα-Τουρκία. Ο πεντηκονταετής πόλεμος», Νέα Σύνορα, 1997.

Η κυβέρνηση συνασπισμού Ερμπακάν και Τσιλέρ που σχηματίστηκε τον Ιούλιο του 1996, ήταν αποτέλεσμα των πιέσεων της στρατιωτικής ηγεσίας της Τουρκίας προς τη Βουλή της χώρας και δημιούργησε θετικό κλίμα στις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Ο Έλληνας Πρωθυπουργός Κώστας Σημίτης και ο Τούρκος Πρόεδρος Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ υπέγραψαν συμφωνία κατά την διάρκεια της Συνόδου Κορυφής του ΝΑΤΟ στη Μαδρίτη τον Ιούλιο του 1997. Με βάση αυτή τη συμφωνία, η Ελλάδα και η Τουρκία ανέλαβαν την υποχρέωση να απέχουν από ενέργειες που θα έθιγαν νόμιμα δικαιώματα και συμφέροντα η μία της άλλης. Όπως και η συνάντηση του Παπανδρέου με τον Οζάλ το 1988 στο Νταβός, με τον ίδιο τρόπο και η συνάντηση του Σημίτη με τον Ντεμιρέλ εννιά χρόνια αργότερα, το 1997 στη Μαδρίτη, εκτόνωσε την κρίση και την ένταση στις σχέσεις Ελλάδας και Τουρκίας.¹⁸

Παρά τα ποικίλα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά προβλήματα που αντιμετωπίζει, η Τουρκία θεωρεί ότι οι χώρες και τα κράτη της Δύσης την θεωρούν τον πιο πιστό, αξιόπιστο και ισχυρό σύμμαχό τους στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου. Γι' αυτόν τον λόγο, ενώ πάντα αντιμετώπιζε πληθώρα εσωτερικών προβλημάτων, όπως η σύγκρουση ισλαμιστών και προοδευτικών, η πολιτική αστάθεια, ο παρεμβατικός ρόλος των ενόπλων δυνάμεων στην πολιτική ζωή της χώρας και η φίμωση του ελεύθερου τύπου, η γεωπολιτική της σημασία ήταν και είναι ακόμη και σήμερα ιδιαίτερα υψηλή. Στον αντίποδα, η Ελλάδα δεν έχει τόσο μεγάλη στρατηγική και γεωπολιτική σημασία, αλλά μέσω της συμμετοχής της σε διεθνείς οργανισμούς και ενώσεις κρατών και χωρών, όπως η ΕΕ και ο ΟΗΕ, έχει βελτιώσει σημαντικά το παγκόσμιο κύρος και γόητρό της, ενώ έχει αποδείξει περίτρανα πως αποτελεί μία ειρηνική δύναμη και μία νησίδα σταθερότητας σε μία ιδιαίτερα ασταθή περιοχή του πλανήτη.

Η συμφωνία της Μαδρίτης του Ιουλίου του 1997 έχει υποστεί δριμεία κριτική και έχει λάβει διάφορες ερμηνείες. Κάποιοι θεωρούν πως πρόκειται για μία συμφωνία απόσυρσης της απειλής πολέμου από την Τουρκία με αντάλλαγμα το πάγωμα της εφαρμογής του διεθνούς δικαίου της θάλασσας στο Αιγαίο Πέλαγος. Άλλοι μελετητές και αναλυτές πιστεύουν πως στη Μαδρίτη δημιουργήθηκαν επιτέλους μετά από πολλά χρόνια οι απαραίτητες προϋποθέσεις ασφάλειας που θα οδηγούσαν την Ελλάδα και την Τουρκία στο τραπέζι ενός εποικοδομητικού διαλόγου.¹⁹

Στην Διακυβερνητική Σύνοδο του Λουξεμβούργου τον Δεκέμβριο του 1997, αποκλείστηκε η ενταξιακή προοπτική της Τουρκίας με την ΕΕ. Με αυτόν τον τρόπο, η ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας έχασε σημαντικό έδαφος. Η τουρκική κυβέρνηση του Γιλμάζ τήρησε εκείνη την περίοδο ιδιαίτερα σκληρή στάση απέναντι τόσο στην Ελλάδα όσο και στην ΕΕ.

Κατά την διάρκεια των πρώτων μηνών του 1997, ο Υπουργός Εξωτερικών της Ελλάδας, Θεόδωρος Πάγκαλος, άλλαξε την ελληνική εξωτερική πολιτική προς την

¹⁸ Robert Guttman, "Greek Foreign Policy. Positive Player in a Troubled Region", EUROPE, Οκτώβριος 1997, σελίδα 17.

¹⁹ Βύρων Θεοδωρόπουλος, «Οι Τούρκοι και εμείς», Φυτράκης, 1988.

Τουρκία, με απώτερο σκοπό να φέρει τις δύο χώρες πιο κοντά στον εποικοδομητικό διάλογο. Ο Έλληνας Υπουργός Εξωτερικών αναγνώρισε ότι υπάρχει πρόβλημα στην εφαρμογή των συνθηκών που χαρακτηρίζουν το νομικό καθεστώς του Αιγαίου και δήλωσε πως η Ελλάδα είναι έτοιμη και πρόθυμη να συζητήσει τα εν λόγω προβλήματα με την Τουρκία. Σε περίπτωση που αυτή η αλλαγή στάσης από την πλευρά της Ελλάδας έβρισκε ανταπόκριση στην αντίπερα όχθη και οι Τούρκοι ιθύνοντες επιζητούσαν και αυτοί την επίλυση των διαφορών της χώρας τους με την γείτονα, τότε μπορούσε να τεθεί η βάση για την ειρηνευτική διαδικασία.²⁰

Στο Συμβούλιο Κορυφής του Λουξεμβούργου, το οποίο διεξήχθη από τις 12 μέχρι τις 14 Δεκεμβρίου του 1997, η κυβέρνηση της Ελλάδας άσκησε βέτο στη συμμετοχή της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Διάσκεψη που θα περιλάμβανε όλα τα υποψήφια προς ένταξη στην ΕΕ κράτη. Σκοπός του βέτο της Ελλάδας ήταν να αναγκάσει την Τουρκία να δεχθεί τη δικαστική οδό για την επίλυση του προβλήματος των Ιμίων και την απεμπλοκή των ενταξιακών διαπραγματεύσεων της Κύπρου με την ΕΕ από τους εκβιασμούς της Τουρκίας. Η Τουρκία αντιμετώπισε την σύσσωμη άρνηση της ΕΕ να της δοθεί ενταξιακή προοπτική σε περίπτωση που δεν αναθεωρούσε την στάση της απέναντι στην Ελλάδα και δεν βελτίωνε το κράτος δικαίου και την κατάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο εσωτερικό της χώρας. Αυτή η στάση των Ευρωπαίων εταίρων προκάλεσε έντονες αντιδράσεις στο εσωτερικό της Τουρκίας.²¹

Ανεξάρτητα από τις συγκυρίες που ευνοούν ή αποτρέπουν τη συνεννόηση, ένα πραγματικό πρόβλημα ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία είναι η παντελώς διαφορετική τους κοινωνία, οικονομία, ο εντελώς διαφορετικός τους πολιτισμός και η εκ διαμέτρου αντίθετη πολιτική τους ατζέντα, όπως και ο τρόπος χάραξης και άσκησης της εξωτερικής τους πολιτικής. Επίσης, ο παρεμβατικός ρόλος των ενόπλων δυνάμεων στην πολιτική ζωή της Τουρκίας είναι κάτι το ανήκουστο στην Ελλάδα της Μεταπολίτευσης. Οι στρατιωτικοί ως εγγυητές και αυτόκλητοι προστάτες του τουρκικού έθνους είναι εκπρόσωποι μίας αντίληψης που είναι πολύ οπισθοδρομική και η οποία απειλεί ευθέως την ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας. Την ίδια ώρα, ένα σημαντικό τμήμα της τουρκικής κοινωνίας έχει σταματήσει να εμφορείται από τις αρχές του κεμαλισμού.

Στις 16 Ιανουαρίου του 1998, το τουρκικό συνταγματικό δικαστήριο αποφάσισε να αποκλείσει το ισλαμικό Κόμμα της Ευημερίας από το πολιτικό σύστημα της Τουρκίας (ουσιαστικά το έκρινε παράνομο). Πίσω από αυτήν την απόφαση του συνταγματικού δικαστηρίου της Τουρκίας ήταν η ηγεσία των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων, η οποία για πολλοστή φορά εμπλεκόταν στα πολιτικά δρώμενα της γειτονικής χώρας. Μετά από τους Κούρδους, τους Αλεβίτες και τους αριστερούς που δεν είναι εθνικιστές, ο αποκλεισμός του Ρεφάχ, του ισχυρότερου πολιτικού κόμματος στη Βουλή του 1998, αύξανε ακόμα περισσότερο τη λίστα των αποκλεισμένων από

²⁰ Ν. Μαράκης, «Τι προτείνει η ευρωπαϊκή προεδρία σε Αθήνα και Άγκυρα», Το Βήμα, 30 Νοεμβρίου 1997.

²¹ «Turkey Loses its Balance», The Washington Post, December 18 1997.

το πολιτικό σύστημα της Τουρκίας. Αντί να προσπαθήσουν να ενσωματώσουν τους αντιφρονούντες στο πολιτικό σύστημα και γενικά στην κοινωνία, οι Τούρκοι αξιωματικοί του στρατού απέκλεισαν και περιθωριοποίησαν τους ιδεολογικούς τους αντιπάλους, οι οποίοι ξεπερνούσαν τον μισό πληθυσμό της Τουρκίας.²²

²² Για μια πολύπλευρη αντιμετώπιση του φαινομένου των ελληνοτουρκικών σχέσεων βλέπε τεύχος War Report, No 54, "Turkey, Greece and Cyprus, Beyond Partition", September 1997.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1999-ΣΗΜΕΡΑ

Στις αρχές του 1999, διεξήχθησαν βουλευτικές εκλογές στην Τουρκία. Όπως ανέφερα πιο πάνω, οι στρατιωτικοί είχαν απαγορεύσει τη συμμετοχή του ισλαμικού κόμματος στο πολιτικό σύστημα της Τουρκίας και σε εκλογικές αναμετρήσεις. Το εθνικιστικό κόμμα των Γκρίζων Λύκων κατέλαβε την δεύτερη θέση, με το Αριστερό Δημοκρατικό Κόμμα του Μπουλέντ Ετζεβίτ να βγαίνει πρώτο και να αναδεικνύεται νικητής των εκλογών. Τελικά, το αποτέλεσμα αυτών των εκλογών ήταν ο σχηματισμός κυβέρνησης συνασπισμού υπό τον Ετζεβίτ.

Στις 16 Φεβρουαρίου του 1999, ο ηγέτης των Κούρδων ανταρτών του ΡΚΚ, Αμπντουλάχ Οτσαλάν, συνελήφθη από τουρκικές στρατιωτικές δυνάμεις στην πρωτεύουσα της Κέννας, το Ναϊρόμπι. Μετά από την σύλληψή του, ο Οτσαλάν μεταφέρθηκε στην Τουρκία, όπου πέρασε από δίκη. Το αποτέλεσμα της δίκης αυτής υπήρξε η καταδίκη του Οτσαλάν στη θανατική ποινή, ποινή που μετατράπηκε από το δικαστήριο σε ισόβια κάθειρξη. Μέχρι και σήμερα, ο Οτσαλάν βρίσκεται φυλακισμένος σε ένα μικρό νησί-φυλακή στη Θάλασσα του Μαρμαρά. Η σύγχρονη οδύσσεια του Οτσαλάν είχε ξεκινήσει αρκετούς μήνες νωρίτερα, τον Σεπτέμβριο του 1998, όταν εγκατέλειψε την Τουρκία και αρχικά κατέφυγε στην Ελλάδα, αργότερα στην Ιταλία και στο τέλος στην Κέννα, όπου και συνελήφθη από τους Τούρκους ενώ βρισκόταν στην κατοχή των ελληνικών αρχών. Το γεγονός ότι ο Οτσαλάν είχε βρει καταφύγιο στην πρεσβεία της Ελλάδας στην Κέννα, επιδείνωσε επικίνδυνα τις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Η Ελλάδα κατηγορήθηκε από την Τουρκία σαν χώρα που παρέχει άσυλο σε τρομοκράτες και ο Τούρκος Πρωθυπουργός Ετζεβίτ απείλησε την Ελλάδα με αντίποινα.

Μία περίοδος σχετικής εξομάλυνσης των ελληνοτουρκικών σχέσεων ξεκίνησε τον Αύγουστο και τον Σεπτέμβριο του 1999 με τη λεγόμενη «διπλωματία του σεισμού», η οποία άλλαξε, τουλάχιστον σε έναν βαθμό, το αρνητικό κλίμα που επικρατούσε στις διμερείς σχέσεις Ελλάδας και Τουρκίας τα τελευταία χρόνια. Συγκεκριμένα, τον Αύγουστο του 1999 έγινε ισχυρός σεισμός στην Τουρκία και έναν μήνα αργότερα, τον Σεπτέμβριο του 1999 έγινε σεισμός μεγέθους 5,9 Ρίχτερ στην Ελλάδα με επίκεντρο την Αθήνα. Τα αποτελέσματα αυτών των δύο σεισμών υπήρξαν καταστροφικά για τον ελληνικό και τον τουρκικό λαό. Ακολούθησε, όπως ανέφερα και πιο πριν, η διπλωματία του σεισμού ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία. Η διπλωματία αυτή αποτελούνταν από ένα κύμα αλληλοβοήθειας μεταξύ των δύο χωρών και από την βελτίωση των διμερών διπλωματικών σχέσεων Ελλάδας και Τουρκίας με ειρηνικά μέσα. Με αυτόν τον τρόπο, το κλίμα στις σχέσεις Ελλάδας και Τουρκίας βελτιώθηκε για ένα χρονικό διάστημα.

Στις 10, 11 και 12 Δεκεμβρίου του 1999, στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Κορυφής στο Ελσίνκι, η Τουρκία μετά από πολλά χρόνια καθιερώθηκε ως επίσημο υποψήφιο προς ένταξη κράτος μέλος της ΕΕ. Η εξέλιξη αυτή συνέβαλε αποφασιστικά στην ουσιαστική βελτίωση των διμερών σχέσεων Ελλάδας και Τουρκίας. Η Ελλάδα ήταν πλήρες κράτος μέλος της ΕΕ ήδη από το 1981 και με την απόφαση αυτή των Ευρωπαίων στο Ελσίνκι, η ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας έμπαινε σε καλύτερη τροχιά.

Κατά την διάρκεια της Διάσκεψης στο Ελσίνκι, η Ελλάδα τήρησε ευνοϊκή στάση απέναντι στην Τουρκία, συμβάλλοντας με αυτόν τον τρόπο στην τουρκική υποψηφιότητα για ένταξη στην ΕΕ. Αν και κάποιοι επέκριναν τη στάση αυτή της Ελλάδας, άλλοι υποστήριζαν πως η ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας θα προσέφερε στην Ελλάδα ένα ισχυρό διαπραγματευτικό όπλο, καθώς η Τουρκία μακροχρόνια θα αναγκαζόταν να ασπασθεί τον ευρωπαϊκό πολιτισμό και να υιοθετήσει τα πρότυπα συμπεριφοράς και δημοκρατικής-κοινοβουλευτικής λειτουργίας των δυτικών κρατών και των χωρών μελών της ΕΕ. Ένα επίσης σημαντικό χαρακτηριστικό της Διάσκεψης του Ελσίνκι ήταν η υποστήριξη από τους Ευρωπαίους εταίρους της άποψης ότι η μελλοντική είσοδος της Κύπρου στην ΕΕ δεν θα συνδεόταν με την επίλυση του χρόνιου Κυπριακού Ζητήματος. Οι ρωσικοί πύραυλοι S-300 τελικά δεν τοποθετήθηκαν στην Κύπρο και τα επεισόδια ανάμεσα στην Ελληνοκυπριακή και την Τουρκοκυπριακή κοινότητα είχαν σχεδόν εξαλειφθεί το 1999. Με αυτόν τον τρόπο, οι Ευρωπαίοι εταίροι πείσθηκαν πως η Κύπρος δεν θα αποτελούσε έναν προβληματικό εταίρο της ΕΕ.

Στα τέλη του 2002, το νεοσυσταθέν Κόμμα της Δικαιοσύνης και της Ανάπτυξης, το ΑΚΡ, κέρδισε τις βουλευτικές εκλογές στην Τουρκία και στις 14 Μαρτίου του 2003, ο ισλαμιστής Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν έγινε ο νέος Πρωθυπουργός της Τουρκίας. Ο Ερντογάν στο παρελθόν είχε διατελέσει Δήμαρχος της Κωνσταντινούπολης από το 1994 μέχρι το 1998. Παραμένει στην εξουσία στην Τουρκία μέχρι και σήμερα, τουλάχιστον 14 χρόνια αργότερα, κάτι που τον καθιστά τον μακροβιότερο ηγέτη της γειτονικής χώρας μετά από τον ιδρυτή της Τουρκικής Δημοκρατίας Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ (1923-1938).

Τον Μάρτιο του 2004, ο Γενικός Γραμματέας του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, του ΟΗΕ, Κόφι Ανάν, κατέθεσε σχέδιο για την συνολική επίλυση του Κυπριακού Ζητήματος, το οποίο πήρε το όνομά του και έμεινε στην ιστορία ως Σχέδιο Ανάν. Το Σχέδιο Ανάν αφορούσε την αναδιάταξη της Δημοκρατίας της Κύπρου σε μία ενωμένη Κυπριακή Δημοκρατία, η οποία θα αποτελείτο από δύο ομόσπονδα κρατίδια, ένα ελληνοκυπριακό και ένα τουρκοκυπριακό. Επίσης, το σχέδιο αυτό προέβλεπε την σταδιακή αποχώρηση των τουρκικών στρατευμάτων και δυνάμεων, οι οποίες αριθμούν πάνω από 40.000 άνδρες, από τα Κατεχόμενα στη Βόρεια Κύπρο και γενικά την αποστρατικοποίηση της Μεγαλονήσου.

Το Σχέδιο Ανάν υπέστη αρκετές τροποποιήσεις και αλλαγές μέχρι να κατατεθεί στην τελική του μορφή τον Μάρτιο του 2004. Το Σχέδιο Ανάν Ι κατατέθηκε στις 11 Νοεμβρίου του 2002, το Σχέδιο Ανάν ΙΙ κατατέθηκε στις 10 Δεκεμβρίου του 2002, το Σχέδιο Ανάν ΙΙΙ κατατέθηκε στις 28 Φεβρουαρίου του 2003, το Σχέδιο Ανάν ΙV κατατέθηκε στις 27 Μαρτίου του 2004 και τελικά, το Σχέδιο Ανάν V, η τελική και ολοκληρωμένη μορφή του Σχεδίου Ανάν, κατατέθηκε στις 31 Μαρτίου του 2004.

Το Σχέδιο Ανάν τέθηκε σε ψηφοφορία με την μορφή δύο ξεχωριστών δημοψηφισμάτων, το πρώτο στην κοινότητα των Ελληνοκυπρίων και το δεύτερο στην κοινότητα των Τουρκοκυπρίων. Τελικά, το σχέδιο αυτό για την επίλυση του Κυπριακού Ζητήματος υπερψηφίστηκε και επομένως εγκρίθηκε από τους Τουρκοκύπριους με ποσοστό 62-65%, αλλά καταψηφίστηκε και συνεπώς απορρίφθηκε από τους Ελληνοκύπριους με ποσοστό 76%. Τα ελληνοκυπριακά πολιτικά κόμματα πήραν θέση απέναντι στο Σχέδιο Ανάν ως εξής: υπέρ του σχεδίου τάχθηκαν ο Δημοκρατικός Συναγερμός (ΔΗΣΥ), που τότε βρισκόταν στην εξουσία και οι Ενωμένοι Δημοκράτες, ενώ κατά του σχεδίου τάχθηκαν το Κομμουνιστικό Κόμμα της Κύπρου (ΑΚΕΛ), το ΔΗΚΟ, το ΕΔΕΚ, οι Νέοι Ορίζοντες και το Κίνημα Οικολόγων Περιβαλλοντιστών. Κατά του Σχεδίου Ανάν τάχθηκε και ο τότε Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας Τάσος Παπαδόπουλος, ενώ υπέρ του σχεδίου εντός του ΔΗΣΥ, στο κυβερνητικό στρατόπεδο δηλαδή, τάχθηκε ο μετέπειτα και σημερινός Πρόεδρος της Δημοκρατίας της Κύπρου, Νίκος Αναστασιάδης. Με αυτόν τον τρόπο, το Σχέδιο Ανάν απορρίφθηκε, δεν τέθηκε ποτέ σε εφαρμογή και το μακροχρόνιο Κυπριακό Ζήτημα παραμένει μέχρι και σήμερα άλυτο.²³

Στις 3 Οκτωβρίου του 2005, μετά από πολλά χρόνια, ξεκίνησαν τελικά οι διαπραγματεύσεις και οι συνομιλίες για την ένταξη της Τουρκίας στην ΕΕ. Στο μεταξύ, την 1^η Μαΐου του 2004, τουλάχιστον έναν χρόνο πριν, η Κύπρος είχε γίνει πλήρες κράτος μέλος της ΕΕ. Η Ελλάδα, η οποία υποστήριζε την ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Ελσίνκι τον Δεκέμβριο του 1999, θεώρησε πως η απόφαση αυτή των Ευρωπαίων εταίρων της ήταν στη σωστή κατεύθυνση και έτσι χαιρέτησε αυτήν την εξέλιξη.

Στις 23 Μαΐου του 2006, δύο τουρκικά μαχητικά F-16 και ένα τουρκικό αναγνωριστικό F-4 πετούσαν πάνω από διεθνή ύδατα στα 27.000 πόδια στην περιοχή του Νοτίου Αιγαίου. Τα τρία τουρκικά πολεμικά αεροσκάφη αναχαιτίστηκαν πάνω από το ελληνικό νησί της Καρπάθου από δύο ελληνικά μαχητικά F-16 και πάνω στη σύγκρουση που ακολούθησε, ένα ελληνικό F-16 και ένα τουρκικό F-16 συγκρούστηκαν στον αέρα με αποτέλεσμα να σκοτωθεί ο Έλληνας πιλότος, ο Σμηναγός Κώστας Ηλιάκης. Το τραγικό αυτό περιστατικό ανέδειξε για άλλη μία φορά το ζήτημα των εναερίων ζωνών στο Αιγαίο, δηλαδή των FIR. Επίσης, το θέμα της ευθύνης για έρευνα και διάσωση ήρθε στο προσκήνιο, καθώς ο Τούρκος πιλότος που επέζησε από

²³ Ο Αλέξης Ηρακλείδης στο βιβλίο του με τίτλο «Κυπριακό. Σύγκρουση και Επίλυση», Ι. Σιδέρης, 2002, ασχολείται με την αναζήτηση λύσεως στο Κυπριακό. Αν και η έκδοση του βιβλίου αυτού προηγήθηκε του Σχεδίου Ανάν, οι σκέψεις του Ηρακλείδη αποτελούν στοχαστικό προανάκρουσμα των μετέπειτα εξελίξεων.

τη σύγκρουση, αρνήθηκε να περισυλληχθεί από τις ελληνικές αρχές. Μετά από αυτό το τραγικό περιστατικό, οι κυβερνήσεις της Ελλάδας και της Τουρκίας επιχείρησαν να εγκαταστήσουν μία απευθείας γραμμή επικοινωνίας ανάμεσα στις εναέριες διοικήσεις τους. Ο στόχος αυτής της κίνησης από την Ελλάδα και την Τουρκία υπήρξε η αποφυγή παρόμοιων περιστατικών και εντάσεων μεταξύ των δύο χωρών στην ευρύτερη περιοχή του Αιγαίου στο μέλλον. Δυστυχώς τόσο για την Ελλάδα όσο και για την Τουρκία, το σχέδιο αυτό δεν υλοποιήθηκε ποτέ.

Τον Μάιο του 2010, κατά την διάρκεια επίσημης επίσκεψης στην Αθήνα του Τούρκου Πρωθυπουργού Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν, δημιουργήθηκε το Ανώτατο Συμβούλιο Συνεργασίας, επίσης γνωστό ως High Level Cooperation Council (HLCC), ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία. Το Ανώτατο Συμβούλιο Συνεργασίας έχει ως Προέδρους τους Πρωθυπουργούς της Ελλάδας και της Τουρκίας και ως επόπτες και επιβλέποντες τους Υπουργούς Εξωτερικών των δύο χωρών. Το καταστατικό του προβλέπει να συνεδριάζει εναλλάξ στην Ελλάδα και στην Τουρκία. Το Ανώτατο Συμβούλιο Συνεργασίας αποσκοπεί στην επίλυση των διμερών διαφορών, διαφωνιών και συγκρούσεων ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία με ειρηνικά μέσα. Επίσης, συμβάλλει στην πρόοδο σε αρκετούς τομείς συνεργασίας μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας και προσπαθεί να δημιουργήσει ένα «θεσμικό» έδαφος με σκοπό τη γεφύρωση του χάσματος στις διμερείς σχέσεις Ελλάδας και Τουρκίας.

Μέχρι και σήμερα έχουν διεξαχθεί τέσσερις συνεδριάσεις του Ανωτάτου Συμβουλίου Συνεργασίας. Η πρώτη συνεδρίαση έλαβε χώρα στην Αθήνα στις 14 και 15 Μαΐου του 2010, η δεύτερη συνεδρίαση έγινε στην Κωνσταντινούπολη στις 4 Μαρτίου του 2013, η τρίτη συνεδρίαση έγινε στην Αθήνα στις 6 Δεκεμβρίου του 2014 και η τέταρτη και τελευταία μέχρι στιγμής συνεδρίαση έγινε στη Σμύρνη στις 8 Μαρτίου του 2016. Συνολικά σε αυτές τις τέσσερις συνεδριάσεις του Ανωτάτου Συμβουλίου Συνεργασίας έχουν υπογραφεί 54 συμφωνίες, πρωτόκολλα και μνημόνια κατανόησης. Επίσης, κατά την διάρκεια αυτών των συνεδριάσεων διεξάγονται διάφορα επιπλέον επιχειρηματικά συνέδρια. Η εγκαθίδρυση του Ανωτάτου Συμβουλίου Συνεργασίας το 2010 δημιούργησε τις κατάλληλες συνθήκες για μία σημαντική και γενναία αύξηση στις διμερείς εμπορικές σχέσεις ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία.

Πιο συγκεκριμένα, το διμερές εμπόριο Ελλάδας και Τουρκίας διπλασιάστηκε ανάμεσα στα έτη 2010 και 2014. Έφτασε τα 5,6 δισεκατομμύρια αμερικανικά δολάρια μέχρι το τέλος του 2014. Παρόλα αυτά, το 2015 το διμερές εμπόριο ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία υποχώρησε αισθητά και ανήλθε στα 3,26 δις. Το 2012 και το 2013, κατά την διάρκεια της δεύτερης συνεδρίασης του Ανωτάτου Συμβουλίου Συνεργασίας, αποφασίστηκε πως ο κοινός στόχος των δύο χωρών θα ήταν διμερές εμπόριο του ύψους των 10 δις.

Η Ελλάδα με δήλωσή της το 2015 εξαίρεσε από την Δικαιοδοσία του Δικαστηρίου της Σύμβασης τις οριοθετήσεις θαλασσιών ζωνών, σύμφωνα με το άρθρο 298 αυτής της σύμβασης. Επίσης, η Ελλάδα έχει αποδεχθεί πλήρως τη γενική υποχρεωτική

δικαιοδοσία του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης με τις εξαιρέσεις οι οποίες ρητά ορίζονται στο κείμενο αυτής της δικαιοδοσίας, ενώ έχει επικυρώσει τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας (UNCLOS 1982).

Η Ελλάδα επιδιώκει, πάντοτε εντός αυτού του πλαισίου, να επιλύσει τη σημαντικότερη διαφορά που εξακολουθεί να υφίσταται μέχρι και σήμερα ανάμεσα σε αυτήν και την Τουρκία, δηλαδή την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας, σύμφωνα πάντα με τους κανόνες του διεθνούς δικαίου και, ειδικότερα, του δικαίου της θάλασσας. Από τον Οκτώβριο του 2009 και μετά ξεκίνησε μία προσπάθεια αναζωογόνησης της διαδικασίας της ελληνοτουρκικής προσέγγισης, η οποία, ευτυχώς και για τις δύο χώρες, συνεχίζεται μέχρι και σήμερα.

Από το 2004 μέχρι και σήμερα, δηλαδή τα τελευταία 13 χρόνια, η Ελλάδα ακολουθεί μία ως επί το πλείστον φιλική εξωτερική πολιτική προς την γειτονική Τουρκία. Μετά από το Ελσίνκι τον Δεκέμβριο του 1999, η Ελλάδα στηρίζει την ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας. Η Τουρκία, από την μεριά της, απέχει ακόμα πολύ από το να χαρακτηριστεί δυτική και ευρωπαϊκή χώρα. Η ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας, αν και αντιμετωπίζει πολλές προκλήσεις και αρκετά σοβαρά, βαθιά, χρόνια και δομικά προβλήματα, βρίσκει στην Ελλάδα έναν σταθερό και αξιόπιστο υποστηρικτή.

Από την πλευρά της Ελλάδας επιχειρείται συστηματικά και με συνέπεια η περαιτέρω εξομάλυνση των διμερών σχέσεων με την Τουρκία. Εντός αυτού του πλαισίου, η ελληνική κυβέρνηση, αμέσως μετά την αποτυχημένη απόπειρα στρατιωτικού πραξικοπήματος από μερίδα των ενόπλων δυνάμεων στην Τουρκία, τη νύχτα της 15^{ης} Ιουλίου του 2016, εξέφρασε την αμέριστη και πλήρη υποστήριξή της προς την δημοκρατικά εκλεγμένη κυβέρνηση της Τουρκίας, όπως και προς τις δημοκρατικές αρχές και το κράτος δικαίου στη γειτονική χώρα.

Η Τουρκία εξακολουθεί συστηματικά μέχρι και σήμερα να παραβιάζει τα εναέρια αλλά και τα θαλάσσια σύνορα της Ελλάδας. Τον Μάρτιο του 2015, οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις είχαν την πρόθεση να πραγματοποιήσουν μεγάλου εύρους στρατιωτική άσκηση στο Αιγαίο, η οποία θα διατάρασσε την διεθνή εναέρια κυκλοφορία και θα εμπόδιζε την κυκλοφορία και την κίνηση σε τουλάχιστον δύο ελληνικά αεροδρόμια. Τα τελευταία χρόνια η ελληνική κυβέρνηση έχει υποβάλλει μία μακρά σειρά από καταγγελίες στην ΕΕ, στο NATO, στο οποίο τόσο η Ελλάδα όσο και η Τουρκία είναι μέλη από το 1952, στον ΟΗΕ και στον Διεθνή Οργανισμό Πολιτικής Αεροπορίας σχετικά με τις συνεχείς και συνεχιζόμενες τουρκικές παραβιάσεις και προκλήσεις στο Αιγαίο.

Κατά την διάρκεια των τελευταίων σχεδόν 65 ετών, το NATO έχει διαδραματίσει ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο όσον αφορά την αποκλιμάκωση μίας σειράς επεισοδίων, τα οποία αν είχαν εξελιχθεί διαφορετικά ενδεχομένως να είχαν οδηγήσει σε ανάφλεξη στην ευρύτερη περιοχή και σε επικίνδυνη κλιμάκωση στο Αιγαίο. Κάθε χρόνο, τέσσερις χώρες ονομάζονται «επίτιμες» από την Ελλάδα και απολαμβάνουν ειδικά

προνόμια όπως και μία σειρά εκπτώσεων στην Ελλάδα. Το 2016, οι τέσσερις αυτές χώρες ήταν οι ΗΠΑ, το Ισραήλ, η Ρωσία και η Τουρκία.

Η Τουρκία αποτελεί ένα κομβικό σημείο διέλευσης για τους παράνομους μετανάστες που επιχειρούν να φτάσουν στην Ευρώπη. Ως αποτέλεσμα των διμερών διαπραγματεύσεων ανάμεσα στις δύο χώρες, μία συμφωνία επανεισδοχής υπεγράφη μεταξύ της Τουρκίας και της Ελλάδας τον Νοέμβριο του 2001, το Δουβλίνο II, η οποία τέθηκε σε ισχύ τον Απρίλιο του 2002. Για τους υπηκόους τρίτων χωρών, η συμφωνία αυτή δίνει το χρονικό διάστημα των 14 ημερών στην Ελλάδα και την Τουρκία ώστε αυτές να αλληλοενημερώνονται σχετικά με τον αριθμό των ατόμων που θα επιστραφούν μετά την ημερομηνία της παράνομης εισόδου στη χώρα. Για τους υπηκόους της Ελλάδας και της Τουρκίας, οι αρχές των δύο χωρών μπορούν να κάνουν χρήση των απλουστευμένων διαδικασιών.

Περιστατικά που αφορούν την παράνομη μετανάστευση είναι πολύ συχνά στα χερσαία και τα θαλάσσια σύνορα των δύο χωρών. Η Τουρκία, όπως ανέφερα πιο πάνω, είναι ένα σημείο διέλευσης για τους παράνομους μετανάστες που προσπαθούν να φτάσουν στην Ευρώπη, έχει κατηγορηθεί επανειλημμένα ότι δεν είναι σε θέση να διασφαλίσει τα χερσαία και τα θαλάσσια σύνορά της με την Ελλάδα. Από το 1996, 40 παράνομοι μετανάστες έχουν σκοτωθεί κατά την διέλευσή τους από τα τουρκικά σύνορα στο ελληνικό έδαφος, στον Έβρο. Το 2001, περίπου 800 παράνομοι μετανάστες διασώθηκαν από την ελληνική ακτοφυλακή, μετά από φωτιά που ξέσπασε στο πλοίο υπό τουρκική σημαία, το οποίο είχε αποπλεύσει κατά πάσα πιθανότητα από λιμάνι της Σμύρνης με προορισμό την Ιταλία.

Σύμφωνα με τις ελληνικές αρχές, οι τουρκικές αρχές είναι πολύ ανεκτικές με τους λαθρέμπορους που διακινούν παράνομα μετανάστες προς την Ελλάδα. Τον Ιούλιο του 2016, μετά από την εκδήλωση του αποτυχημένου πραξικοπήματος εναντίον του Προέδρου Ερντογάν στην Τουρκία, οι ελληνικές αρχές και το λιμενικό σώμα σε αρκετά νησιά του Αιγαίου έχουν ζητήσει την λήψη επείγοντων μέτρων προκειμένου να περιοριστεί αποτελεσματικά η αυξανόμενη ροή πολιτικών προσφύγων από την Τουρκία. Μετά από το αποτυχημένο πραξικόπημα, τα κύματα τόσο των παράνομων μεταναστών όσο και των πολιτικών προσφύγων από την Τουρκία προς την Ελλάδα και την Ευρώπη γενικότερα έχουν αυξηθεί δραματικά.

Τέλος, αρκετά από τα όργανα ελέγχου στην Τουρκία που είναι επιφορτισμένα με την εφαρμογή της συμφωνίας του Μαρτίου του 2016 για το προσφυγικό μεταξύ της ΕΕ και της Τουρκίας, έχουν διαλυθεί ή αδρανοποιηθεί μετά από το αποτυχημένο πραξικόπημα του Ιουλίου του 2016, δυσχεραίνοντας ακόμη περισσότερο την προσφυγική και μεταναστευτική κρίση στο Αιγαίο. Η συνεχιζόμενη πολιτική αστάθεια στην Τουρκία τροφοδοτεί την αναζωπύρωση των προσφυγικών και μεταναστευτικών ροών προς Ελλάδα και Ευρώπη.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΕΠΙΛΥΣΗΣ

Οι επίσημες διμερείς σχέσεις μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας έχουν βελτιωθεί σε σημαντικό βαθμό, κυρίως λόγω της υποστηρικτικής στάσης της ελληνικής κυβέρνησης προς τις προσπάθειες της Τουρκίας να ενταχθεί στην ΕΕ, αν και αναμφισβήτητα αρκετά ζητήματα παραμένουν άλυτα και αποτελούν σταθερές πηγές και εστίες συγκρούσεων ανάμεσα στις δύο χώρες. Πρόσφατες δημοσκοπήσεις, σφυγμομετρήσεις και έρευνες στην Ελλάδα έχουν δείξει πως μονάχα ένα 25% του ελληνικού πληθυσμού, με άλλα λόγια μόλις ένας στους τέσσερις Έλληνες, θεωρεί ότι η σημερινή Τουρκία έχει θέση στην ΕΕ.

Η Τουρκία εξακολουθεί να παραβιάζει συστηματικά την ελληνική εναέρια και θαλάσσια επικράτεια. Στις 15 Αυγούστου του 2016, με τη συμπλήρωση ακριβώς ενός μήνα από το αποτυχημένο πραξικόπημα στην Τουρκία, ο Πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας Προκόπης Παυλόπουλος, κατηγόρησε την Τουρκία ότι κρατάει αδικαιολόγητα κλειστή την ιστορική ελληνορθόδοξη Μονή Σουμελά, η οποία είναι αφιερωμένη στην Παναγία κατά την διάρκεια των εορτασμών για την Κοίμηση της Θεοτόκου. Το Υπουργείο Εξωτερικών της Τουρκίας απάντησε στον Πρόεδρο της Ελληνικής Δημοκρατίας ότι απλώς η Ιερά Μονή Σουμελά αποφασίστηκε να κλείσει προσωρινώς. Στις 29 Σεπτεμβρίου του 2016, ο Πρόεδρος της Τουρκίας Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν αμφισβήτησε ευθέως τη Συνθήκη της Λωζάννης του 1923. Συγκεκριμένα, είπε ότι: «Δώσαμε τα νησιά του Αιγαίου με την Συνθήκη της Λωζάννης. Τι θα συμβεί τώρα με την υφαλοκρηπίδα; Τι θα συμβεί με τον εναέριο χώρο και τη γη; Ακόμα πολεμάμε για όλα αυτά». Αυτές οι δηλώσεις του Τούρκου Προέδρου προκάλεσαν μεγάλη δυσαρέσκεια στην Ελλάδα. Το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών έβγαλε ανακοίνωση ότι οι δηλώσεις αυτές αποσκοπούν αποκλειστικά στην εσωτερική κατανάλωση και είπε πως «Όλοι πρέπει να σέβονται τη Συνθήκη της Λωζάννης» και ότι «Η Συνθήκη της Λωζάννης αποτελεί μία πραγματικότητα στον πολιτισμένο κόσμο που κανείς, συμπεριλαμβανομένης της Τουρκίας, δεν μπορεί να αγνοήσει».

Στις 16 Οκτωβρίου του 2016, ο Πρόεδρος της Τουρκίας Ερντογάν δήλωσε πως «δεν μπορούμε να χαράξουμε σύνορα στις καρδιές μας, ούτε θα επιτρέψουμε σε άλλους να το κάνουν». Επίσης, δήλωσε ότι «η Τουρκία δεν μπορεί να αγνοήσει τους συγγενείς της στη Δυτική Θράκη, την Κύπρο, την Κριμαία και πουθενά αλλού». Η Ελλάδα βλέπει στις δηλώσεις αυτές του Τούρκου Προέδρου μία νέο-Οθωμανική αφήγηση και κυρίως μία συστηματική προσπάθεια αμφισβήτησης συνθηκών που υπογράφηκαν στο παρελθόν ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία. Το Υπουργείο Εξωτερικών της Ελλάδας απάντησε σε αυτές τις τουρκικές δηλώσεις με τη φράση: «Η Θράκη είναι ελληνική, δημοκρατική και ευρωπαϊκή. Οποιαδήποτε άλλη σκέψη είναι αδιανόητη και επικίνδυνη».

Αμέσως μετά από την εκδήλωση του αποτυχημένου στρατιωτικού πραξικοπήματος της 15^{ης} Ιουλίου του 2016 στην Τουρκία, οχτώ Τούρκοι στρατιωτικοί εγκατέλειψαν την Τουρκία υπό τον φόβο διώξεων και αντιποίνων από το καθεστώς και βρήκαν καταφύγιο στη γειτονική Ελλάδα. Η Τουρκία έκτοτε ζητάει επιτακτικά την επανέκδοση και επιστροφή αυτών των οχτώ αξιωματικών και υπαξιωματικών των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων πίσω στην Τουρκία, προκειμένου αυτοί να περάσουν από στρατοδικείο για τον ρόλο και τη συμμετοχή τους στο αποτυχημένο πραξικόπημα. Ένα τεραστίων διαστάσεων και ατελείωτο μέχρι σήμερα κύμα διώξεων έχει εξαπολυθεί από το καθεστώς του Προέδρου Ερντογάν εναντίον αντιφρονούντων στον κρατικό μηχανισμό, στις ένοπλες δυνάμεις και στα σώματα ασφαλείας της Τουρκίας μετά από το αποτυχημένο πραξικόπημα της 15^{ης} Ιουλίου του 2016 στην Τουρκία. Το κράτος δικαίου, τα ανθρώπινα δικαιώματα και η κοινοβουλευτική δημοκρατία καταπατούνται συστηματικά στην Τουρκία τα τελευταία χρόνια και αυτές οι αρνητικές εξελίξεις επηρεάζουν και τις διμερείς σχέσεις της γειτονικής χώρας με την Ελλάδα τις περισσότερες φορές με αρνητικό τρόπο.

Το τουρκικό δημοψήφισμα της 16^{ης} Απριλίου του 2017 είχε ως αποτέλεσμα την οριακή επικράτηση του ΝΑΙ με 51,3% έναντι 48,7% του ΟΧΙ. Ο Ερντογάν, αν και βγήκε νικητής σε αυτό το δημοψήφισμα, πέτυχε μία πύρρειο νίκη και σήμερα έχει σχεδόν τον μισό πληθυσμό της Τουρκίας εναντίον του. Γίνεται ολοένα και περισσότερο απρόβλεπτος στις κινήσεις του και έχει έρθει σε ρήξη με αρκετές ευρωπαϊκές χώρες, μεταξύ των οποίων είναι η Γερμανία, η Γαλλία, η Δανία, η Ολλανδία, η Σουηδία και ασφαλώς η Ελλάδα.

Η Ελλάδα εξακολουθεί να υποστηρίζει την ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας και την υποψηφιότητά της για ένταξη στην ΕΕ και στους ευρωπαϊκούς θεσμούς σχεδόν 18 χρόνια μετά από την Σύνοδο Κορυφής του Ελσίνκι τον Δεκέμβριο του 1999. Παρόλα αυτά, η ίδια η Τουρκία κάνει βήματα προς τα πίσω και ο Πρόεδρος της προσωπικά θέτει σε κίνδυνο την ενταξιακή πορεία της χώρας του με την ΕΕ, χειροτερεύοντας τις σχέσεις του και κατ' επέκταση και τις σχέσεις της χώρας του με τους Ευρωπαίους ηγέτες, τις ευρωπαϊκές χώρες, την ΕΕ και τους θεσμούς της, αλλά και με την γειτονική Ελλάδα.

Τα τελευταία 13 χρόνια, την περίοδο από το 2004 και το Σχέδιο Ανάν στην Κύπρο μέχρι και το 2017 και το δημοψήφισμα στην Τουρκία, οι ελληνοτουρκικές σχέσεις έχουν περάσει από διάφορες φάσεις. Σε γενικές γραμμές πάντως, διέπονται και χαρακτηρίζονται από ειρηνικό και όχι από πολεμικό κλίμα. Περιστατικά όπως η κρίση του Μαρτίου του 1987 και η κρίση των Ιμίων τον Ιανουάριο του 1996, στα οποία Ελλάδα και Τουρκία έφτασαν πολύ κοντά στην πολεμική σύρραξη, δεν έχουν συμβεί τα τελευταία 20 χρόνια.

Η ελληνική εξωτερική πολιτική απέναντι στην Τουρκία εξακολουθεί να είναι αμυντική και όχι επιθετική, ενώ έχει έναν αποτρεπτικό χαρακτήρα. Η Ελλάδα, μέσω αυτής της εξωτερικής πολιτικής αποσκοπεί στη δημιουργία ενός καθεστώτος συνδιαχείρισης στο Αιγαίο τα τελευταία χρόνια.

Η προσφυγική κρίση του 2015 και 2016 αποδείχθηκε αιτία για να επιδεινωθούν οι διμερείς σχέσεις Ελλάδας και Τουρκίας, αλλά φαίνεται πως η κλιμάκωση αποφεύχθηκε, τουλάχιστον προς το παρόν. Όσον αφορά το Κυπριακό Ζήτημα, παραμένει άλυτο εδώ και 43 ολόκληρα χρόνια και όλες οι προσπάθειες για εξεύρεση ικανοποιητικής λύσης για όλες τις πλευρές τα τελευταία χρόνια έχουν οδηγηθεί σε αδιέξοδο.

Σήμερα, το έτος 2017, η Τουρκία δεν φαίνεται να έχει πολλές πιθανότητες να ενταχθεί στην ΕΕ. Οι τελευταίες εξελίξεις στο εσωτερικό της χώρας, δηλαδή οι εκκαθαρίσεις και οι διωγμοί αντιφρονούντων, η φίμωση του τύπου, η υποχώρηση του κράτος δικαίου, ο έλεγχος της δικαιοσύνης, η έλλειψη σεβασμού στα ανθρώπινα δικαιώματα, οι περιορισμοί των αστικών και δημοκρατικών ελευθεριών και η κατάρρευση του κοινοβουλευτικού συστήματος, απομακρύνουν την Τουρκία από το ευρωπαϊκό κεκτημένο και ιδεώδες. Όσο η Τουρκία απομακρύνεται από τον στόχο της ένταξης στην ΕΕ, τόσο οι διμερείς της σχέσεις με την Ελλάδα θα επιδεινώνονται. Μία Τουρκία εντός της ΕΕ είναι καλύτερη και σίγουρα προτιμότερη για την Ελλάδα από μία Τουρκία εκτός της ΕΕ. Αν η Τουρκία γινόταν πλήρες κράτος μέλος της ΕΕ, τότε οι ελληνοτουρκικές σχέσεις θα εισέρχονταν σε μία πιο ευνοϊκή φάση της ιστορίας τους. Επίσης, από τη στιγμή που και η Κύπρος είναι πια μέλος της ΕΕ, θα βελτιώνονταν αισθητά οι πιθανότητες για εξεύρεση ικανοποιητικής και για τις δύο κοινότητες της Μεγαλονήσου λύσης στο μακροχρόνιο και άλυτο μέχρι σήμερα Κυπριακό Ζήτημα.

Εντός των ευρωπαϊκών θεσμών τα φλέγοντα ζητήματα ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία, συμπεριλαμβανομένων των θεμάτων των νησιών του Αιγαίου, των παραβιάσεων στο Αιγαίο, της υφαλοκρηπίδας, της παράνομης μετανάστευσης και της προσφυγικής κρίσης, αλλά και του Κυπριακού, θα μπορούσαν να διευθετηθούν με ειρηνικό τρόπο και σίγουρα περισσότερο αποτελεσματικά. Όπως ανέφερα και παραπάνω, μία ευρωπαϊκή Τουρκία είναι αναμφισβήτητα καλύτερος συνομιλητής τόσο για την Ελλάδα όσο και για την Κύπρο σε σχέση με μία Τουρκία εκτός Ευρώπης και ΕΕ και η οποία έχει στενότερες σχέσεις με τον Αραβικό Κόσμο και με τη Μέση Ανατολή. Δυστυχώς για την Ευρώπη και κυρίως για την Ελλάδα, η σημερινή Τουρκία και κυρίως η ηγεσία της δεν φαίνεται να επιθυμεί την ένταξη της χώρας στην ΕΕ. Συμπερασματικά, οι προοπτικές επίλυσης των ελληνοτουρκικών σχέσεων δεν διαφαίνονται πολύ θετικές και ευνοϊκές, τουλάχιστον για το εγγύς μέλλον.

Αν η κατάσταση στο εσωτερικό της Τουρκίας δεν αλλάξει προς το καλύτερο σύντομα, τότε οι διμερείς σχέσεις Ελλάδας και Τουρκίας θα παραμείνουν σε μία κατάσταση περιορισμένης έντασης, με εξάρσεις ανά τακτά χρονικά διαστήματα. Αν και αναμφισβήτητα το κλίμα στις διμερείς σχέσεις Ελλάδας και Τουρκίας είναι καλύτερο σήμερα από ότι ήταν τις δεκαετίες του 1980 και του 1990, οι κίνδυνοι εξακολουθούν να ελλοχεύουν και αρκετά ζητήματα, κυρίως στο Αιγαίο, παραμένουν άλυτα. Τέλος, θα απαιτηθεί ουσιαστική βούληση και από τις δύο χώρες προκειμένου να διευθετηθούν όλες οι διαφορές και να εξαλειφθούν και οι τελευταίες εστίες αντιπαράθεσης και σύγκρουσης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΛΟΙΠΕΣ ΠΗΓΕΣ

- 1) Αλέξης Ηρακλείδης, «Άσπονδοι Γείτονες. Ελλάδα-Τουρκία: Η Διένεξη του Αιγαίου», Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 2007.
- 2) Χαριτίνη Δίπλα, «Η Ελληνο-Τουρκική Διαφορά για την Υφαλοκρηπίδα του Αιγαίου», ΕΛΙΑΜΕΠ, 1992.
- 3) Θάνος Βερέμης, «Η Ιστορία των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων 1453-2006», Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 2007.
- 4) Βασίλειος Μαρκεζίνης, «Μια Νέα Εξωτερική Πολιτική για την Ελλάδα», Αθήνα, Εκδόσεις Λιβάνη, 2010.
- 5) Βασίλειος Μαρκεζίνης, «Επικοινωνιακή Διπλωματία και Διπλωματία Βάθους», Εκδοτικός Οίκος Α.Α. Λιβάνη, 2009.
- 6) Ιωάννης Μάζης, «Η γεωπολιτική της ευρύτερης Μέσης Ανατολής και η Τουρκία», Εκδοτικός Οίκος Α.Α. Λιβάνη, 2008.
- 7) Βύρων Θεοδωρόπουλος, «Οι Τούρκοι και Εμείς», Εκδόσεις Φυτράκη, 1988.
- 8) Νίκος Κουρής, «Ελλάδα-Τουρκία, ο Πεντηκονταετής Πόλεμος», Εκδοτικός Οίκος Α.Α. Λιβάνη, 1997.
- 9) Δημήτρης Τριανταφύλλου, Ελένη Φωτίου, «Τουρκική Εξωτερική Πολιτική την εποχή του ΑΚΡ», Εκδόσεις Παπαζήση, 2010.
- 10) Άρης Αμπατζής, «Ποια Τουρκία;», Αθήνα, Εκδόσεις Πολύτροπον, 2008.
- 11) Πάνος Καζάκος, «Το αβέβαιο μέλλον της ΕΕ και η Τουρκία», Εκδόσεις Παπαζήση, 2013.
- 12) Θάνος Ντόκος, «Η Στρατιωτική Ισχύς της Τουρκίας. Πρόκληση για την Ελληνική Ασφάλεια», Αθήνα, Εκδόσεις Τουρίκης, 1997.
- 13) Γιώργος Καραμπελιάς, «Νέο-Οθωμανισμός και Ελληνική Ταυτότητα», Αθήνα, Εναλλακτικές Εκδόσεις, 2009.
- 14) Ιωάννης Μάζης, «Νταβούτογλου και Γεωπολιτική», Αθήνα, Εκδόσεις Ηρόδοτος, 2012.
- 15) Εκάβη Αθανασοπούλου, «Τουρκία, αναζήτηση ασφάλειας, αμερικανο-βρετανικά συμφέροντα», ΕΛΙΑΜΕΠ, Παπαζήσης, 1999.
- 16) Σία Αναγνωστοπούλου, «Τουρκικός Εκσυγχρονισμός. Ισλάμ και Τουρκοκύπριοι στη δαιδαλώδη διαδρομή του κεμαλισμού», Βιβλιόραμα, 2004.
- 17) Θάνος Βερέμης, «Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις 1923-1987», Γνώση, ΕΛΙΑΜΕΠ, 1988.
- 18) Θάνος Βερέμης, «Η Τουρκία σήμερα», Παπαζήσης, ΕΛΙΑΜΕΠ, 1995.
- 19) Μιχαήλ Δεκλερής, «Κυπριακό: Η τελευταία ευκαιρία», Ι. Σιδέρης, 2003.
- 20) Γιάννης Καψής, «Οι τρεις μέρες του Μάρτη (1987)», Αθήνα, Λιβάνη, 1990.

- 21) Στέλιος Γεωργούλης, Συμεών Σολταρίδης, «Ίμια. Η αναμφισβήτητη ελληνική κυριαρχία», Αθήνα, Λιβάνη, 1996.
- 22) Δ. Κιτσίκης, «Συγκριτική ιστορία Ελλάδος και Τουρκίας στον 20^ο αιώνα», Αθήνα, Εστία, 1981.
- 23) Μιχάλης Κοκολάκης, «Έλληνες εθνικιστές και Τούρκοι Αλεβήδες», Ανέκδοτη εργασία, 2003.
- 24) Θεόδωρος Κουλουμπής, «Κυπριακό. Λάθη, διδάγματα και προοπτικές», ΕΛΙΑΜΕΠ, Ι. Σιδέρης, 1996.
- 25) Ιωάννης Μάζης, «Γεωπολιτική των υδάτων στην Μέση Ανατολή», Αθήνα, Τροχαλίας, 1996.
- 26) Θάνος Ντόκος, «Ο Γεωστρατηγικός ρόλος της Τουρκίας», ΕΛΙΑΜΕΠ, Τουρίκης, 2001.
- 27) Σωτήρης Ριζάς, «Από την κρίση στην ύφεση», Παπαζήσης, 2003.
- 28) Χαράλαμπος Τσαρδανίδης, «Βιβλιογραφικός οδηγός για την Τουρκία 1923-1990», Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα, 1990.
- 29) Χαράλαμπος Ψωμιάδης, «Η τελευταία φάση του Ανατολικού Ζητήματος», Έφεσος, 2004.
- 30) Θάνος Βερέμης, «Ελληνική Ασφάλεια: Ζητήματα και Πολιτικές», Λονδίνο, 1982.
- 31) Αχμέτ Ινσέλ, «Η Νέα Τουρκία του Ερντογάν», Εκδόσεις Διάμετρος, 2017.
- 32) Κώστας Υφαντής, Μουσταφά Αϊντίν, «Turkish-Greek Relations: The Security Dilemma in the Aegean», Routledge, 2004.
- 33) Φώτιος Μουστάκης, «The Greek-Turkish Relationship and NATO», Routledge, 2003.
- 34) Αχμέτ Νταβούτογλου, «Το Στρατηγικό Βάθος. Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας», Εκδόσεις Ποιότητα, 2010.
- 35) Φαρούκ Σονμέζογλου, «Ανάλυση της Τουρκικής Εξωτερικής Πολιτικής. Μύθος και Πραγματικότητα», Εκδοτικός Οίκος Α.Α. Λιβάνη, Εκδόσεις Ινφογνώμων, 2002.
- 36) William Hale, «Τουρκική Εξωτερική Πολιτική 1774-2000», Εκδότης Πεδίο, 2016.
- 37) Αχμέτ Ινσέλ, Αλί Μπαϊράμογλου, «Ο Τουρκικός Στρατός. Ένα πολιτικό κόμμα, μία κοινωνική τάξη», Βιβλιόραμα, 2007.
- 38) Άρης Χατζηστεφάνου, «Τουρκία. Ανατολικά της ΕΕ», Εκδόσεις Πολύτροπον, 2005.
- 39) Αθανάσιος Κ. Στριγάς, «Η Τουρκία διαλύεται. Αλλαγή συνόρων και Ελληνοτουρκική σύγκρουση», Εκδόσεις Κάδμος, 2002.
- 40) Χριστόδουλος Κ. Γιαλλουρίδης, Αφεντούλης Θ. Λαγγίδης, «Μετακεμαλισμός», Αθήνα, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 2010.

ΤΕΛΟΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Ευχαριστώ θερμά για την ανάγνωση και εποπτεία.